

PÕHISEADUSE ASSAMBLEE KAHEKÜMNE VIIES ISTUNG

7. veebruar 1992

Juhataja T. Anton (?)

Kell on 11 ja 1 minut ja meil on võimalik alustada Põhiseaduse Assamblee tööd. Palun kõigepealt viia läbi kohaloleku kontroll! Kohal on 25 assamblee liiget. Lugupeetud kolleegid! Võib-olla on otstarbekohane mitte jätkata kohe alternatiivide ja seejärel apellatsioonide arutelu, vaid kuulata kõigepealt ära, mida soovivad seoses eilsete hääletustulemustega meile öelda redaktsioonitoimkonna esimees Liia Hänni ja ekspertgrupi juht härra Jüri Raidla. Proua Hänni, kas tulete esimesena kõnepulti?

L. Hänni

Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Eile tegi assamblee väga tähtsa ja põhimõttelise otsuse, kui me hääletasime veel kord läbi Vabariigi Presidendi valimise viisi. Assamblee oli juba varem väljendanud oma seisukohta, et Vabariigi Presidendi valimine peaks olema kaudne, ja eilne hääletus kinnitas veel kord, et assamblee on oma seisukohas veendunud. Me võtsime endale sellega väga suure vastutuse, sest antud juhul peab assamblee suutma tagada, et oleksid garantiid, et Riigikogu poolt valitud president oleks kõrgemal poliitilistest erihuvidest ja võiks esindada seda rolli, mida põhiseadus talle ette näeb.

Kahjuks on meie diskussioon olnud küllaltki pealiskaudne, õieti võib öelda, et seda ei olegi olnud ühes väga olulises küsimuses – see on Vabariigi Presidendi valimise täpsem kord. Ma mõtlen meie põhiseaduse praeguse eelnõu § 80, mis sätestab, et Vabariigi Presidendi valib Riigikogu. Teatavasti puudus ka selles eelnõus, mille me avaldasime rahvale tutvumiseks, Vabariigi Presidendi valimise täpsem kord ja see oli üks etteheide, mis meie eelnõule tehti. Kahtlemata on riigipea valimise küsimus põhiseaduslik küsimus ja peab olema ka võimalikult detailselt põhiseaduses lahti kirjutatud. Meie praegune Vabariigi Presidendi valimise kord, mis on sätestatud § 80 lõikes 4, on ette valmistatud redaktsioonitoimkonna poolt. Ma ei oska öelda, kui põhjalikult see on läbi arutatud vastavas teematoimkonnas, kuid olukorras, kus me oleme endale võtnud kogu vastutuse, tuleb just nimelt Vabariigi Presidendi valimise korra juurde tagasi pöörduda. Praegu nähakse ette, et Vabariigi President valitakse Riigikogu koosseisu poolthäälteenamusega ja kui seda nõuet kahes voorus ei saavutata, siis osutub kolmandas voorus valituks kandidaat, kes saab rohkem hääli. Me peame praegu endalt küsima, kas see püstitatud konsensuse nõue on piisav. Näitena võib tuua, et Ungari põhiseaduses, kus riigiõiguslik mudel on sarnane meie eelnõus esitatud mudeliga, nõutakse kahes esimeses voorus siiski suuremat konsensust – kahekolmandikulist häälteenamust. Meil tasub mõelda, kas mitte tõsta siin konsensuse nõuet, nii et Riigikogu, asudes üles seadma riigipeakandidaati, vaagiks siiski väga põhjalikult, milline ja kes võiks olla see üksmeelne kandidaat.

Vastasel korral võib juhtuda, et Riigikogu ei suuda leida kandidaati, kes võiks olla neutraalne vahekohtunik, keda sellisena tunnistab Riigikogu poliitiliste jõudude esindus. Sellepärast on minu palve arutada täna põhjalikult § 80 esitatud teksti ja langetada põhjendatud otsused, milline peaks olema riigipea valimise kord Eesti Vabariigis, et see tagaks need püstitatud eesmärgid.

J. Raidla

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee liikmed! Ekspertgrupp arutas eile õhtul põhiseaduse eelnõu teksti praegust olukorda ja leidis, et esitatud alternatiive ei ole otstarbekas tagasi võtta, pakkudes sellega assambleele võimalust langetada oma otsustused nende alternatiivide suhtes. Vaatamata hääletustulemustele võib eeldada, et paljude alternatiivide puhul on vaidlusküsimusi. Mitteametliku informatsiooni põhjal on assamblee liikmetel mitme alternatiivi suhtes eriarvamusi ja seetõttu tundus meile olevat otstarbekas, et assamblee liikmed saaksid ka langetada oma lõpliku otsustuse paljude alternatiivide suhtes. On arusaadav, et mitmed alternatiivid, mis olid seotud alternatiiviga §-s 56, muutuvad automaatselt mõttetuks, sest presidendi valimise süsteem on otsustatud teisiti, kui see oli välja pakutud § 56 alternatiivis. Samal ajal asus ekspertgrupp ka seisukohale, et allesjäänud alternatiivide suhtes ei ole ekspertidel otstarbekas pidada ettekandeid ega esitada täiendavat argumentatsiooni, kuna probleemidering on assamblee liikmetele pikaajalise töö tulemusena kahtlemata selge ja seisukohad on välja kujunenud. Põhimõtteliselt on ees vaid otsuste langetamine. Ekspertid on seisukohal, et tehtud töö suhtes kannavad nad just erialast vastutust, professionaalset vastutust, ja leiavad, et nad jagavad seda vastutust koos assamblee redaktsioonitoimkonnaga ja assamblee täiskoguga kuni § 56 hääletamiseni teksti osas, mis on väljapakutud alternatiividega hõlmamata.

Me oleme veendunud, et möödunud kolme või isegi nelja nädala jooksul koos redaktsioonitoimkonnaga tehtud töö on olnud väga intensiivne. See on olnud tõepoolest väga konstruktiivne ja meie seisukohast lähtudes võib arvata, et eelnõu tekst on enam-vähem sobilikus konditsioonis ning on pärast võib-olla mõningase täiendava lihvi andmist küps selleks, et langetada tema suhtes lõplik otsustus assamblees ja seejärel juba rahvahääletusel. Ma usun, et see tööühkkond, mis proua Liia Hänni väga aktiivsel ja sihipärasel juhtimisel redaktsioonitoimkonnas oli, on assamblee jaoks tõepoolest üks paljudest edu alustest, et töö põhiseaduse eelnõu kallal saaks lõppeda heade tulemustega. Küll aga usume, et sellise viimase ja lõpliku lihvi peaksid assamblee eelnõule andma autorid, teadlased ja assamblee liikmed, kes tõepoolest väga põhimõtteliselt toetavad valitud põhikontseptsiooni. Sel juhul on kahtlemata tagatud ka see, et teksti redigeerimisel ei satu sinna sisse nüansse, mis võib-olla täies ulatuses ei ole kooskõlas valitud põhimõtteliste lahenditega. Arutades kontseptsiooni, valitud kontseptsiooni edasiarendamise võimalusi ja teid, tunnetavad ekspertid mõningast teadmiste ja ka kogemuste nappust, et saavutada kontseptsiooni täiuslikkust.

Päris kindlasti jätkub meie tulevase riigi ehituse jaoks tööd veel väga palju. Seda jätkub kahtlemata ka pärast seda, kui rahvas on põhiseaduse oma hääleõiguslike kodanike kaudu vastu võtnud. Me hindasime eile õhtul ka olukorda tervikuna riigiõigusteadlaste osas Eestis, üldse riigiõigusliku mõtte suhtes Eestis, ja leidsime, et väga otstarbekas on asutada Eesti riigiõiguse instituut, mis hakkaks tulevikus töötama põhiliselt kahe teema kallal. Esiteks riigiõiguse teooria, selle läbitöötamine juba konkreetselt Eesti oludes, ja kahtlemata ka põhiseadusest, lähtudes juba rahva poolt vastu võetud põhiseadusest, tulenevate riigiõiguslike aktide väljatöötamine. Osa eksperte jõudis sellisele seisukohale. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Raidla! Niisiis ei kujunda meie otsustused tagajärgi mitte ainult põhiseaduse eelnõu suhtes, vaid märksa laiemalt. Ma arvan, et nüüd on meil põhjust jätkata eelnõu alternatiivide arutelu ja seejärel apellatsioonide arutelu. Järgmine alternatiiv, mille osas tuleb meil võtta oma seisukoht, on § 79 ja see on esitatud punktina 7a. Kõneks on soovi avaldanud härra Peet Kask. Palun!

P. Kask

Austatud härra juhataja! Kallid kolleegid! Kallid eksperdid! Algatuseks ma toetan seda ideed, mis eksperdid kõige lõpus välja ütlesid, s. o. riigiõigusliku instituudi loomise mõtet. Üksiti avaldan kahetsust, et nad oma alternatiive siia siiski seletama ei tahtnud tulla. Eilsel kolmanda ja neljanda toimkonna ühisistungil me arutasime läbi suure hulga alternatiive ja järgnevate hääletuste ees ma hakkangi nüüd käima siin puldis, et esindada niihästi eksperte kui ka kolmandat ja neljandat toimkonda. Presidendile põhiseaduse muutmise algatamise õiguse andmise ettepaneku tegid algselt eksperdid. Nad tahtsid talle koguni ka seaduste algatamise õigust anda. See, et nad olid nõus piirduma ainult põhiseaduse algatamise õigusega, oli juba nendepoolne kompromiss. Mõte on selles, et poliitiline mäng kipub ikka vahetevahel ummikusse jooksuma ja vahekohtuniku ülesanne võiks olla hoolitseda selle eest, et see ummikusse ei läheks, aidata nendest seisudest välja. Ja arvatavasti mõni neist ummikutest võib tekkida ka vigade tõttu põhiseaduses. Veel üks argument, mida eksperdid esitasid, oli see, et reeglina on parlamentaarsüsteemis riigipeal seaduste algatamise õigus.

Toimkond võttis järgmise seisukoha: arvuliselt 2 toimkonna liiget toetasid alternatiivi, 6 olid vastu ja 1 jäi erapooletuks. Põhjendused olid järgmised. Osa arvas, et kohtuniku, vahekohtuniku osa poliitilises mängus on siiski erinev ja poliitilised jõud peavad ise suutma ummikolukordadest välja rabelda. Ei arvatud, et vahekohtunik võiks selles suhtes erilist abi pakkuda, sest hääletavad ikkagi poliitikud. Teiseks kardeti, et selle initsiatiivi õigus tekitab presidendis kiusatust ikkagi poliitilisest mängust osa võtta. Kolmas argument oli vastuseisjatel see, et presidendi üldine ülesanne ei ole mitte tegutseda omal käel, vaid leida need poliitilised jõud, kes tema seisukohti esindavad, ja iga arvestatava põhiseaduse muudatuse puhul peaks leiduma 21 parlamendiliiget, kes presidenti

toetavad. Üks vastuargument oli, et presidendil ei ole niikuinii õigust tulla parlamenti oma ideid esitama, oma ettepanekut põhjendama ja selle eest võitlema, et see kisuks ta küll oma vahekohtuniku positsioonilt alla parlamendiliikme tasemele.

Poolt olid need, kes nägid selles kompromissi, et anda põhiseaduse algatamise õigus ja seadusandliku algatuse õigust mitte anda. Nemad tunnetasid, et vahetevahel on võib-olla tõesti vajalik, et vahekohtunik vilistab ja teeb ettepaneku mängureegleid muuta. Kahjuks ei saadud selget vastust küsimusele, millistes riikides riigipeal on põhiseaduse või ka seaduste algatamise õigus ja millistes ei ole. Toimkonnas toodi ainult kolm näidet. Austrias presidendil seda õigust ei ole, ehkki ta on otseselt rahva poolt valitav. Soomes jälle on, ehkki see õigus teostub läbi valitsuse. Rootsis ka ei ole kuningal seda õigust. Umbes sellises staadiumis jõudis asi hääletamisele. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Kas me saame asuda hääletama? Viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli. Kohal on 31 assamblee liiget. Hääletama asume § 79 ja selle alapunkti 7a, mis on esitatud alternatiivina: lisada, et Vabariigi President saab algatada põhiseaduse muutmist.

Kes on selle poolt, et lisada § 79 punktina 7a esitatud alternatiiv? Hääletame, palun! Poolt on 13 häält, vastu 14.

Assamblee on langetanud oma lõpliku otsuse, et punktis 7a esitatud alternatiiv ei kuulu lisamisele § 79. Järgmisel, 13. leheküljel on sama paragrahvi osas lisatud alternatiiv alapunktina 13a. Härra Runneli nimi tuli sõnasoovijate tabelisse enne, kui ma seda alapunkti nimetasin. Kas härra Runnel soovib enne sõna, kui me alustame punkti 13a arutelu? Palun, härra Runnel, teil on sõna!

H. Runnel

Austatud juhatus! Austatud kolleegid! Minu sõnavõtt on küsimärgiline ja hüüumärgiline korraga. Me oleme jätnud vahel arutamata mõne vaidlusaluse küsimuse, kuna alternatiivi esitajat ei ole kohal olnud. Ma pean loomulikuks, et vaidlusaluses küsimuses peaksid siiski sõna võtma mõlemad pooled, nii selle esitajad kui ka selle põhjendajad, nagu on kohtus olemas prokurör ja advokaat. Alternatiivi esitajate hulgast peab keegi kõnelema, muidu ei ole asjal mõtet. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, härra Runnel! Ma tuletan siiski meelde neid sõnu, mida ütles meile härra Raidla. Nimelt ei võta nad ühtegi esitatud alternatiividest tagasi, kuid ei pea vajalikuks ega võimalikuks neid põhjendada, kaitsta. Härra Raidla öeldust on võimalik aru saada vaid ühtemoodi. Meil tuleks langetada oma otsused esitatud alternatiivide suhtes, kuid eksperdid ei pea vajalikuks ega võimalikuks neid meile selgitada, põhjendada. Kõneks on sõna palunud härra Peet Kask. Palun!

P. Kask

Ma pean jällegi esindama mõlemat poolt, mida on väga raske teha. Kui ma eelmine kord olin ise

erapooletu, siis ülejäänud küsimustes olen ma alati ikka ühel või teisel pool olnud.

Maavanema küsimuses on põhiargumentid, mis on kõlanud, järgmised. Ühelt poolt kardetakse, et kui me anname riigivõimuorganitele võimaluse maavanemaid nimetada (valitsuse ettepanekul presidendi poolt), siis me elimineerime võimaluse, et teisel tasandil luuakse omavalitsustasand. Ekspertide pool väidab, et see ei ole päriselt elimineeritud, et maavanem võib olla riigivõimu poolt määratud ka siis, kui see omavalitsus on olemas või on olemas vastav volikogu. Nende põhiargument oli see, et kui me jätame praegu asja põhiseaduses lahtiseks, siis me tegelikult ei jäta seda lahtiseks, sest me võtame ära võimaluse, et president nimetaks maavanemad. Nende arvates alternatiivne võimalus, et neid hakkaks nimetama valitsus, oleks liiga ohtlik. Asi läheks kõik ühe võimu kontrolli alla. Nad pidasid väga tähtsaks, et kui maavanem on riigivõimu esindaja maakonnas, siis tema nimetamisest võtaks osa ka president. President ei saaks sellest osa võtta, kui seda ei ole põhiseaduses määratletud, sest vastavalt üldkontseptsioonile peavad presidendi funktsioonid olema põhiseaduses ammendavalt loetletud. Me ei saa neid laiendada seadustega. Need on kaks argumenti, poolt ja vastu. Ühest küljest, kui me jätame määratlemata, siis sisuliselt me sunnime peale kahetasandilise omavalitsuse või vähemalt tekitame selle järele tungiva vajaduse, tungivama vajaduse kui muidu. Teiselt poolt, kui me jätame alternatiivi sisse, siis vähenevad võimalused niisuguse korraliku ja efektiivse teise tasandi maavalitsuse tekkimiseks. Kolmas ja neljas toimkond hääletasid ja tulemused olid: 2 olid alternatiivi poolt ja 6 vastu. Tänan!

Juhataja

Tänan, härra Kask! Järgmisena saab kõneks sõna härra Jürgenson. Seitsmes toimkond on esitanud assambleele apellatsiooni ka just selle punkti kohta.

K. Jürgenson

Aitäh! Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Selles küsimuses on meil ka varem arutelu olnud. See punkt on esitatud apellatsiooniks ja siis redaktsioonitoimkonna poolt välja võetud, nii et probleemistik on ilmselt tuttav. Mis poolest ta meie toimkonnale huvi on pakkunud ja millele tuginedes me selle apellatsiooni varem esitasime ning ka nüüd selle punkti sõnastamiseks oma täiendusettepaneku tegime?

Kõigepealt, kui kuulata maavanemate endi arvamusi, siis neid puudutab tõsiasi, et nende ametikoht ei ole põhiseaduslikult fikseeritud. Olles ise vallavanem, ma ei leia, et see on suur õnnetus, kui vallavanema kohta ei ole põhiseaduses nimetatud, ehkki meie algses omavalitsuste peatüki redaktsioonis oli see sees. Kuid samal ajal pean siiski võimalikuks ja vajalikuks, et mõlemal juhul, kas me hakkame siis tulevikus liikuma kahetasandilise omavalitsuse kindlustamise ja täiendamise ning väljaarendamise poole või me pöörame suuna ühetasandilise omavalitsuse poole, ei kao maavanem institutsioonina Eestimaal kuhugi. Sellisel juhul oleks tõesti mõeldav ja vajalik, et

maavanem isikuna oleks põhiseadusesse sisse toodud, ja nendelsamadel kaalutlustel, mis Peet Kask teile ette kandis, oleks otstarbekas, et teda kinnitaks ametisse just president.

Lisaks sellele peab meie toimkond jätkuvalt vajalikuks – täiendus, mis sellele alternatiivile esitati, rõhutab samuti seda tõsiasja –, et maavanem, nimetatuna ametisse, oleks usaldatav ka teiste maakonnas olevate kohalike omavalitsuste poolt. Meie täiendus sellele punktile olekski järgmine: nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Valitsuse ettepanekul maavanemad, kuulates ära vastava maakonna kohalike omavalitsuste arvamuse. See tagaks juhul, kui me liigume kahetasandilise omavalitsuse poole, et maakonna huve esindava omavalitsuse eesotsas oleval mehel on esimese tasandi omavalitsuste usaldus. Teisel juhul, kui me liigume ühetasandilise omavalitsuse poole ja maavanemast ja maatasandist saab riigivõimu esindaja, jäi nõupidamiselt maavanematega, kui nad siin olid, kõlama mõtte, et puhas riigivõimu esindamine maakonna tasandil ei tule kõne alla. See tähendab, et kõige otstarbekam oleks mingisugune sümbioos kohaliku omavalitsuse huvidest ja riigi huvidest maakonna tasandil. Ja see toetab ka seda asjaolu, et sellisel juhul oleks maavanematel riigivõimu esindajana kohalike omavalitsuste toetus. Selle tõttu meie toimkond, kes viimasel apellatsioonide esitamise ajal seda küsimust arutas, toetas just niisuguse punkti sisseviiimist koos selle täiendusega, et maavanemal, kes presidendi poolt ametisse kinnitatakse, on kohalike omavalitsuste nõusolek, heakskiit. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Loen veel kord ette, millise täienduse soovib teha seitsmes toimkond. Nimelt on ettepanek asendada praegune sõnastus punktis 13a järgmisega: nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi Valitsuse ettepanekul maavanemad, kuulanud ära vastava maakonna kohaliku omavalitsuse arvamuse. Järgmisena saab kõneks sõna härra Hallaste. Palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Punkt 13a presidendi pädevuse paragrahvis on tegelikult omamoodi salakaup. Selle kaudu tahetakse sisse tuua selgelt, ühemõtteliselt ühetasandiline omavalitsus. Kui selle küsimuse üle vaieldi kohaliku omavalitsuse peatüki juures, siis selgus, et nii siin saalis olivad kui ka ilmselt Eesti ühiskond ei ole hetkel valmis seda küsimust lõplikult lahendama, otsustama seda, kas Eestis jääb kohalik omavalitsus ühe- või kahetasandiliseks. Nüüd, tuues sellise punkti sisse presidendi volituste juurde, tahetakse tegelikult selles peatükis fikseerida ära, et tegemist on ühetasandilise omavalitsusega. Omavalitsuse üks tunnus on see, et ta valitakse antud paikkonna elanike poolt otsese, ühetaolise, üldise ja salajase hääletamise teel. Kui aga kõige tähtsama isiku, maavanema nimetab ametisse president valitsuse ettepanekul, kuulates või mitte kuulates kohalike omavalitsuste arvamusi, siis on tegemist ikkagi riigi esindajaga kohapeal. Riigivõim kohapeal kindlalt suureneb ja kohaliku omavalitsuse õigus ajada kohapeal oma asju oma

rahva valitud organite kaudu väheneb.

Ma ise olen kahetasandilise omavalitsuse pooldaja, kuid ei pea ka vajalikuks ega õigeks selle kahe tasandi fikseerimist põhiseaduses. Minu arust me jõudsime möödunud aasta lõpul kokkuleppele – võib-olla ei ole see kokkulepe kuskil kirjalikult fikseeritud, kuid see oli 13. detsembri tekstis sees –, et põhiseadus ei lahenda ära omavalitsuse tasandite arvu küsimust. Kas omavalitsus on kahe- või ühetasandiline, see jääb tulevikus Riigikogu poolt vastu võetava seaduse lahendada. Nüüd aga, tuues § 79 sisse punkti 13a, tahetakse see asi siin kõrvalt ära lahendada. Ma ei pea sellist talitusviisi päris ausaks. Kui tahetakse välja öelda, et Eestis on ühetasandiline omavalitsus, siis tuleks see välja öelda kohaliku omavalitsuse peatükis ja vaielda selle juures need asjad läbi. Seda niimoodi sisse tuua, punkti 13a kaudu, ei ole õige. Kui maavanema valib volikogu, kes on valitud antud maakonna elanike poolt, siis sellisel juhul on volikogu pädev ka seda maavanemat vabastama, kui ta ei vii ellu neid otsuseid, mida volikogu on maakonnas vastu võtnud. Kui ta on aga nimetatud ametisse presidendi poolt, siis tegelikult on tegemist täiesti puutumatu isikuga, kellele antakse kätte suur võim jagada riigi raha, kuid kes ei kannu otsust vastutust kohaliku rahva ees. Seetõttu ei pea ma sellist punkti siin ka sisuliselt õigeks ja ma kutsun hääletama alternatiivi vastu, ükskõik, kas sinna tuleb seitsmenda toimkonna lisatud täiendus või mitte. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid, kui vähegi võimalik, tehkem nii, et viimasena saab kõneks sõna proua Hänni. Pärast seda on võimalik võtta sõna kohalt. Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Alternatiivi 13a puhul tuleb meil kõigepealt selgeks teha, kas siin on tegemist Trooja hobusega, mille kaudu me märkamatuult seame Eestis sisse ühetasandilise omavalitsuse. Ma tahan väita, et nii see ei ole. Omavalitsusliku võimu ja riigivõimu vahekorra küsimus on olnud Eestis kõne all juba alates meie esimesest põhiseadusest, kus sätestati, et kohaliku omavalitsuse kaudu teostab kohapeal valitsemist riigivõim. Järelikult ei olnud juba siis omavalitsusliku võimu ja riigivõimu vahel väga selget piiri. Tegelikult on ju tegemist riigi ühtse halduskorraldusega. Praegune sõnastus ei tähenda sugugi seda, et vabariigis teine tasand, teine omavalitsuslik tasand likvideeritakse. Küll aga tähendab see seda, et maakonna tasandil põimuvad riigi ja kohaliku omavalitsuse huvid.

Mina olen samuti kahetasandilise omavalitsuse poolt, kuid me ei saa võtta ainult mustvalget pilti, kus maakonna tasandil oleks kopeeritud riigi tasand ja ilmtingimata maakonna valitsus ning maavanem peaks olema ametisse nimetatud maakonna volikogu poolt. Maailmas, Euroopas on mitmeid näiteid, kus on olemas teisel tasandil valitud volikogu, kuid samal ajal teise tasandi kõrgeima ametiisiku nimetab ametisse kas riigi valitsus või riigipea. Näitena võiksin tuua kas või

Hollandi omavalitsussüsteemi. Maavanema kui väga tähtsa riigiehitusliku elemendi põhiseaduslik sätestamine on kahtlemata vajalik. Vastuolud, mis on omavalitsuste ümber olnud, ei ole lasknud meil süveneda kõigisse üksikasjadesse ja on tähelepanu koondanud ainult tasandite küsimusele. Ma arvan, et praegu alternatiivi üle otsustades me võiksime jõuda lahenduseni, mis on optimaalne, sest selle lahendusega ei hävitata Eestis teist omavalitsuslikku tasandit. See jäetakse kohalike omavalitsuste peatükis sätestatud korra järgi seaduse otsustada. Me ei saa sugugi eeldada, et huvid peaksid igal juhul omavahel kokku põrkama. Vastupidi, meil on lootus, et tulevikus hakkabki riigivõim Eestis tegutsema eelkõige kodanike huvides. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Järgnevad sõnavõttud kohalt. Härra Salum, palun!

V. Salum

Mul on tõsine küsimus ühele kolmandikule juhatuselt, kes kohal on. Kas see on nüüd koostöötahte avaldus, kui riiklikud eksperdid täies koosseisus saalist välja marssisid, olles enne just deklareerinud, et nad ei esitanud kirjalikku ekspertiisi hinnangut assamblee tööle, kuna tõhusam on otsene kontakt ja koostöö? Meil ei ole nüüd ei kirjalikku ekspertiisi ega ka mitte ühtegi riiklikku eksperti, kes hääletamisel osaleks ja puhtpõhimõttelistes küsimustes oma korrektiivid teeks. Mul nagu Runnelilgi tekib küsimus, milleks me siis hääletasime. Üks ühes saalis, teine teises saalis – see ei ole ju koostöö.

Juhataja

Mul on hea meel, et mitte üksnes juhatus, kellest on kohal juba kaks kolmandikku, vaid ka assamblee tervikuna, keda on kohal üle ühe kolmandiku, tunneb muret selle pärast, et meile tavapärasel viisil on seal, kus on koos kolm eestlast, vähemalt viis arvamust. Kuid üks juhatuse ülesanne ongi selles, et klaarida ka neid vastuolusid, mis assamblee töös tekivad. Ma arvan, et küllap juhatus leiab lahendi ka sellele vastuolule, millele härra Salum põhjendatult juhtis tähelepanu. Mis puudutab aga ekspertgruppi, keda juhtis härra Raidla, siis ma arvan, et ei ole mingit kahtlust, et assambleel tervikuna, eriti aga redaktsioonitoimkonnal, on põhjust olla neile tänulik selle põhiosa töö eest, mis on ju tehtud koos ja mis on meie ees. Ja ma arvan, et on siiski võimalik seda tööd härra Raidla juhitava ekspertgrupiga ka jätkata. Järgmisena saab sõna härra Erm.

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed! Kõigepealt ma tahaksin avaldada tänu redaktsioonitoimkonnale just seoses selle 13a alternatiiviga, sest siin on tõesti lähenetud küsimusele nii, nagu ma oleksin oodanud kõikides küsimustes. Tähendab, kui on ikkagi tulnud sisse uus põhimõte, siis on see pandud alternatiivina eelnõusse ja me saame seda arutada ja hääletada. Kui nüüd tulla konkreetselt selle punkti juurde, siis ma tuletan ikkagi meelde seda, mida härra Hallaste juba enne ära rääkis. Me

arutasime seda asja assamblees väga pikalt ja jõudsime järeldusele, et me ei fikseeri omavalitsuse tasandite arvu põhiseaduses, kuna küsimus ei ole praegu veel selge ja see tuleb lahendada edaspidi. Ja lähtudes just sellest printsiibist – ma ei hakka isegi ütleva, kas ma olen ühe- või kahetasandilise omavalitsuse poolt, see ei ole praegu tähtis –, et me ei ole veel valmis seda otsustama, teen ma ettepaneku hääletada selle alternatiivi vastu ja jätta see küsimus tulevase Riigikogu või tulevaste Riigikogude lahendamaks. Ma tänan!

S. Sovetnikov

Austatud juhatus! Lugupeetud assamblee liikmed! Mina olen täiesti nõus härra Jürgensoni ettepanekuga, aga minu arvates võiks see alternatiiv kõlada nii: nimetab ja vabastab linna- või maavolikogu või valitsuse ettepanekul maavanemad. Esialgu me peame ikka arvestama maakonna ja linna volikogu arvamust selles tähtsas küsimuses. Mina olen selle alternatiivi poolt. Tänan!

L. Mäll

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud juhatus, keda on kohal juba kolm kolmandikku! Lugupeetud assamblee liikmed! Ma ei poolda seda alternatiivi ja ma ei poolda seda sellepärast, et see ei püüa luua teise astme kohalikku omavalitsust, vaid otse vastupidi, püüab tuua keskvoimu alla kohalike omavalitsuste ja päris keskvoimu vahele. Eesti sõna "vanem" on alati eeldanud, et see isik on mingil moel valitud. Aga kui see alternatiiv sisse jääb, siis ma teeksin ettepaneku nimetada seda presidendi määratud isikut mitte maavanemaks, vaid kuberneriks, selles peegeldubki tsaarivoimu kubeneri idee, või mis veel parem, satraabiks. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõttusoove rohkem ei ole. Lugupeetud kolleegid! Selle paragrahvi punkti 13a hääletamine on pisut keerulisem kui eelmiste paragrahvide hääletamine. Põhiseaduse eelnõu leheküljel 13 on punktis 13a teie ees alternatiivne tekst. Sellele tekstile lisaks pakub seitsmes toimikond apellatsiooni korras järgmist lause teist poolt: pärast sõna "maavanemat" tuleks koma ja siis järgnevad sõnad "kuulanud ära vastava maakonna kohalike omavalitsuste arvamuse". Härra Jürgenson, kas juhatus võiks panna need kaks probleemi hääletusele nii, et esmalt me hääletame, kas ollakse alternatiivi 13a poolt, ja kui see alternatiiv leiab poolehoidu, siis on meil võimalik hääletada, kas lisada alternatiivina esitatud tekstile sõnad "kuulanud ära vastava maakonna omavalitsuste arvamuse"? Härra Jürgenson!

K. Jürgenson

Kuna algselt oli see alternatiiv esitatud ekspertide poolt ja viimasel esimese ja seitsmenda toimikonna ühiskoosolekul me arutasime seda ka koos ekspertidega, siis eksperdid olid põhimõtteliselt nõus selle alternatiivi meie toimikonna poolt sõnastatud variandiga. Sellepärast oleks mul ettepanek panna see hääletusele toimikonna esitatud redaktsioonis. Aitäh!

Juhataja

Ma palun, et oma seisukoha ütleks ka proua Liia Hänni redaktsioonitoimkonna esimehena, sest meie ees olevas tekstis pole lisatud neid sõnu, mille osas seitsmes toimkond pidas vajalikuks lisada apellatsiooni. Proua Liia Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkonna käsutuses ei olnud seda praeguse alternatiivi lisandust, mille esitas härra Jürgensoni toimkond. Kuid kuna tegemist on täiesti uue tekstiga, mida varem selles paragrahvis ei ole olnud, siis on põhimõtteliselt võimalik, et me hääletame neid kahte redaktsiooni konkureerivalt.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Selgituseks veel niipalju, et lisandus "kuulanud ära vastava maakonna kohalike omavalitsuste arvamuse" ei ole õiguslikult täpne sellel põhjusel, et pole selge, millised tagajärjed saabuvad siis, kui kohalike omavalitsuste arvamus ei lange kokku otsustusega, mille teeb Vabariigi President. Sel põhjusel paneksime hääletamisele kõigepealt alternatiivi, mis on punktina 13a teile välja jagatud eelnõu tekstis, ja sõltuvalt hääletustulemustest me kas täiendame seda alternatiivi või ei.

P. Kask

Mul on märkus selle kohta, mis te ütlesite, et ei ole selge, mis saab siis, kui see lisandub. Eksperdid, kes töötasid koos redaktsioonitoimkonnaga, tegid selgeks, et kahe mõiste, ettepaneku ja esildise vahel on suur erinevus. Kui on tegemist kellegi ametisse nimetamisega esildise alusel, siis ei ole ametisse nimetajal valikut: ta peab nimetama selle, kes on ette pandud. Kui on tegemist ettepanekuga, siis on tal valikuvabadus. Ja selle otsuse juures on praeguse redaktsiooni järgi kohalike omavalitsuste esindajatel õigus presidendile nõu anda. Teine ettepanek on panna siiski kõik need kolm varianti konkureerivale hääletusele, et ei tekiks segadust, mis järjekorras hääletatakse jne. Tänan!

Juhataja

Niisiis on konkureerivalt hääletamisel kolm varianti. Esiteks, jääda põhiteksti juurde, kuhu pole lisatud alternatiivi punktina 13a; teiseks, täiendada eelnõu vastavalt punktis 13a lisatud alternatiivile; kolmandaks, täiendada eelnõu vastavalt punktis 13a lisatud alternatiivile, millele järgneb seitsmenda toimkonna apellatsiooni korras esitatud ettepanekul järgmine tekst: kuulanud ära vastava maakonna kohaliku omavalitsuse arvamuse. Need kolm varianti lähevad hääletamisele konkureerivalt. Loevad ainult poolthääled. Variant, mis saab teises voorus enim poolthääli, on konkursi võitnud. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 34 assamblee liiget. Hääletamine toimub konkureerivalt kolme variandi vahel. Esimene variant on § 79 põhitekst, millele ei ole lisatud alternatiivi 13a ja

järelikult ka mitte seda teksti, mille seitsmes toimkond on apellatsiooni käigus pakkunud. Teisena nimetan ettepanekut lisada §-le 79 alternatiiv vastavalt alapunktile 13a. Kolmas on ettepanek lisada nimetatud paragrahvile alternatiiv 13a koos selle täiendusega, mille on teinud seitsmes toimkond. Esimene küsimus. Kes on selle poolt, et §-le 79 mitte lisada alapunkti 13a? Kas koos härra Jürgensoni esitatud tekstiga või ilma, see pole oluline. Kes on selle poolt? Hääletame. Poolt on 25. Teine küsimus teise variandi kohta. Kes on selle poolt, et §-le 79 lisatakse alapunktis 13a alternatiivina esitatud tekst? Hääletame. Poolt on 4.

Viimane küsimus. Kes on selle poolt, et täiendada § 79 tekstiga, mis on esitatud alternatiivina alapunktis 13a, lisades sellele seitsmenda toimkonna apellatsioonina esitatud teksti "kuulanud ära vastava maakonna kohaliku omavalitsuse arvamuse"? Hääletame. Poolt on 14.

Teine voor. Konkureerima jäävad esimene ja kolmas ettepanek. Esimese ettepaneku sisu oli see, et § 79 ei täiendata alternatiiviga, mis on esitatud alapunktis 13a, ja variant 3 seisnes selles, et nimetatud paragrahvi täiendatakse tekstiga, mis on esitatud alternatiivina alapunktis 13a, lisades sellele teksti, mille seitsmes toimkond on esitanud apellatsiooni korras.

Nüüsiis, kõigepealt veel kord küsimus: kes on selle poolt, et § 79 ei lisata alternatiivi, mis on esitatud alapunktina 13a, ükskõik kas siis ainult sellise tekstina, nagu see on meie eelnõus kirjas, või koos seitsmenda toimkonna tehtud täiendusega? Hääletame. Kes on esimese variandi poolt? Poolt on 22. Teine küsimus teises voorus. Kes on selle poolt, et täiendada § 79 tekstiga, mis on esitatud meile väljajagatud põhiseaduse eelnõus alternatiivina alapunktis 13a, lisades sellele seitsmenda toimkonna poolt apellatsiooni käigus esitatud teksti "kuulanud ära vastava kohaliku omavalitsuse arvamuse"? Hääletame. Poolt on 10.

Teises voorus võitis esimene variant, mille kohaselt §-st 79 jääb välja meie eelnõus punktina 13a esitatud alternatiiv. Hääletustulemuste põhjal jääb rahuldamata ka seitsmenda toimkonna esitatud apellatsioon. Vastavalt redaktsioonitoimkonna nõuandele tuleks meil erilist tähelepanu pöörata §-le 80. Ma palun veel kord kõnetooli proua Liia Hänni, selleks et juhtida meie tähelepanu põhilistele probleemidele, mida see paragrahv kätkeb.

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Selle paragrahvi lõiked 1, 2 ja 3 oleme oma eelnenud töös väga põhjalikult läbi arutanud. Küll on aga seni läbi arutamata paragrahvi neljas lõige, kus räägitakse Vabariigi Presidendi valimise korras. Küsimuse all on, millise häälteenamusega valitakse Vabariigi President. Just selles sättes peaks väljenduma nõue, et Vabariigi President oleks konsensuskandidaat. Juba eile juhtisid eksperdid tähelepanu sellele, et maailmas on üsna vähe riike, kus riigipea valitakse otse rahvaesinduse poolt ilma seda laiendamata. Üks neist riikidest, kus see nii toimub, on Ungari, kus teatavasti põhiseadus võeti ka vastu üsna hiljuti. Ka seal valib rahvaesindus, parlament, riigipea ja

valimise kord on järgmine. Kõigepealt nõutakse esimeses voorus, et kandidaat saaks kaks kolmandikku parlamendi koosseisu häälteenamusest. Kui ükski kandidaat seda nõuet ei täida, korraldatakse teine hääletusvoor, kusjuures enne teist vooru on uus kandidaatide ülesseadmine. Kuid kui ka teises hääletusvoorus keegi ei saa kahte kolmandikku rahvaesinduse häältest, siis korraldatakse kolmas hääletusvoor kahe teises hääletusvoorus enim hääli saanud kandidaadi vahel. Nii et sellise valimiskorra puhul on eesmärk leida selline kandidaat, kelle suhtes on parlamendil üksmeel. Meie praegune valimiskord seab väiksema konsensuse nõude, s. o. koosseisu häälteenamuse kahes esimeses voorus. Küsimus on selles, kas ka meie ei peaks latti kõrgemale tõstma, seadma Riigikogu ette ülesande teha rohkem tööd, leida poliitiliste jõudude vahel tõeline kompromiss Vabariigi Presidendi küsimuses. Sellepärast teen ma ettepaneku veel kord põhjalikult kaaluda § 80 lõike 4 teksti, et leida kõige otstarbekam kord Vabariigi Presidendi valimiseks. Aitäh!

Juhataja

Proua Liia Hänni, ma siiski palun veel kord assambleele täpselt öelda, mida redaktsioonitoimkond neljanda lõike osas soovitab. Lugupeetud kolleegid, palun tähelepanu!

L. Hänni

Neljanda lõike osas tuleks kaaluda, kas senises tekstis esitatud koosseisu enamuse nõue kahes hääletusvoorus mitte asendada koosseisu kahekolmandikulise häälteenamuse nõudega. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Kõneks on palunud sõna härra Peet Kask.

P. Kask

Austatud kolleegid! Kui me seda küsimust hakkame lahendama, siis kõige esimene asi, mis meil ära tuleb otsustada, on see, kas Riigikogu peab ilmtingimata ise valima presidendi või on olemas võimalus, et ta ei tule ise sellega toime ja presidendi valimine läheb kuhugi mujale. See on seotud ka konsensusnõuetega. Kui me nõuame kõrgemat enamust kui lihthäälteenamus, siis valitseb alati oht, et ükski kandidaat ei osutu valituks. Aga põhiseadus peab andma igal juhul vastuse, mis siis saab. Kui me esitame kõrgeid kvalifikatsioonihäälte nõudeid, kvalifitseeritud häälteenamuse nõudeid, siis on see asi põhjendatud ainult juhul, kui on olemas väljapääs ka selleks puhuks, kui ükski kandidaat sellist häälteenamust kätte ei saa. Esitada kõrge kvooruminõue ainult esimeses kahes voorus ei olegi väga loogiline. Kui latti on kõrge kahes voorus ja mõni kandidaatidest on võimeline ületama madalamat latti, aga mitte seda kõrgemat, siis on niikuinii ette teada, et kolmandas voorus jääb ta ikkagi kandidaadina järele ja need hääled, mis tulid temale esimeses või teises voorus, antakse talle ka kolmandas voorus ja ta ületab selle latti siis kolmandas voorus. Järelilikult ei ole mõttekas nõuda väga kõrget konsensust ainult esimeses ja teises voorus ning lasta kolmandas voorus latti madalamale. Kõrge häälteenamuse nõue saab olla ainult sel juhul, kui on varuväljapääs, ja ma arvan,

et esimene küsimus, mille me peame ära otsustama, on see, kas me jätame varuväljapääsu selleks juhuks, kui Riigikogu ei jõua konsensussele.

Ma isiklikult eelistaksin kõrget konsensusnõuet, sest sellega me saaksime tõepoolest neutraalsema riigipea. Kui me nõuame viimases voorus lihthäälteenamust, siis on oht, et enamuskoalitsioon parlamendis paneb sellele kohale oma esindaja, kes hakkab teostama tema erakondlikke huvisid. Kui me paneme Riigikogule surve, et ta peab saama presidendi valitud väga kõrge konsensusnõudega, ja kui ta ei saa, siis hakkab teda rahvas valima, on väga tõenäoline, et leitakse neutraalne kandidaat ja ei minda valimistele. Seejuures on meie poliitilistel jõududel, kel on oma väga populaarne kandidaat, kes arvatavasti võidaks rahvahääletusel, väga tugevad trumbid käes. Need poliitilised jõud ei tarvitse oma kandidaadi tagant ära minna, nad võivad avaldada ülejäänutele survet ja minu arvates on see surve õigustatud. Ülejäänutel on valida, kas ei saavutatagi konsensust ja president valitakse rahva poolt, ta saab rahva mandaadi, või lähevad nad selle rahva hulgas väga populaarse kandidaadi taha ja valivad ta ikkagi Riigikogus ära. Mõnes mõttes on tulemus sama või läheneb sellelesamale tulemusele, mille me saaksime otsevalimisel, aga me saaksime sama tulemuse kätte odavamalt, ilma otsevalimist korraldamata, ja me saaksime ta kätte nii, et presidendil ei ole võimalust uhkeldada rahva mandaadiga. Tal ei ole niisugust lisapõhjendust selleks, et hakata teostama poliitilist võimu, hakata võitlema Riigikoguga.

Ma teen kolmandat korda juhatusele ettepaneku, et otsustame ära küsimuse, kas kõrge kvoorum ja varuvariantina presidendi otsevalimised või madal kvoorum ja igal juhul valimine Riigikogu poolt. Mina kolmandat võimalust ei näe või ei pea seda loogiliseks. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams

Head kolleegid! Ma usun aru saavat Liia Hänni murest, miks ta tõstatas selle küsimuse. Küsimus on tõesti mõnes mõttes delikaatne ja seondub meie põhiseaduse stiiliga, ma ütlesin, täiuslikkuse taotlustega ja meie enda veendumustega, sellega, kuidas me oskame poliitilist arengut, samuti vastuvõetavaid juriidilisi lahendusi prognoosida. Ma usun, te teate, ma ei ole seda vist varjanud, et ma ei ole kunagi täielikult pooldanud presidendi parlamendi poolt valimist. Ma olen oma hinges pooldanud kompromissvarianti, presidendi valimist valijameeste kogu poolt. See hääletati omal ajal välja ja mul oli juba siis tunne, et probleemid tekivad meie Riigikoguga. Peet Kask loetles neid praegu, mul ei ole põhjust neid üle korrata – need probleemid ongi meie ees.

Teine probleem, mis mulle natuke muret teeb. Ma oleksin tahtnud, et meie põhiseadus oleks minimalistlikum, s. t. asjad, mida ei pea tingimata põhiseaduses fikseerima, jäetaks fikseerimata, et tulevasel Riigikogul või mõnel teisel oleks ka midagi välja mõelda. See stiil on osutunud

vastuvõetavaks. Redaktsioonitoimkond on momendil pakkunud täiesti ammendava variandi, kuidas Riigikogu presidendi valib. Ma olen nõus, et me ilmselt peame ühe sellise variandi tegema, aga me võime ka kindlad olla, et pärast esimesi presidendivalimise kogemusi tuleb tõenäoliselt vastavat korda muuta. See viib mind arvatavasti ühe põhiseaduse muutmise küsimuse juurde. Põhimõtteline probleem on selles, et mida rohkem poolthääli nõutakse, seda rohkem tuleb anda hääletusvoorusid. Ideaalis, kui me läheme lõpmatuseni, nagu Rooma paavsti valitakse, kus nõutakse 100% poolthääli, on lõpmatu hulk hääletusvoorusid ja lõpmatu hulk kandidaatide ülesseadmisi ja tagasivõtmisi. Ma võin ette kujutada olukorda, et me seame suure kvoorumi nõude, millega seame tulevased presidendikandidaadid mõnes mõttes halba olukorda, sest nad peavad hakkama häälte värbamiseks andma mingeid poliitilisi lubadusi. See oht on Riigikogus olemas.

Võib-olla ma kuritarvitan kõnetoolis viibimise aega, kui ma tulen siia ette nendest kõhklustest rääkima, sest mul ei ole paragrahvi praeguse variandi asemele uut head varianti pakkuda. Minu arvates see täiuslik mehhanism, mis on antud §-s 80, on täpselt sama hea või halb kui mõni teine, milleni me praegu võiksime jõuda. Ainukene alternatiivne lahendus, mida mina omalt poolt pakuksin, oleks jätta see paragrahv vähem täiuslikuks. Näiteks kirjutada välja nõutav kvoorum, aga mitte ütelda tema saavutamise täpset viisi, s. t. jätta midagi Riigikogule endale nuputamiseks.

Täna!

Juhataja

Suur tänu, härra Adams! Härra Salum, palun!

V. Salum

Austatud Põhiseaduse Assamblee! Peet Kask ütles väga õigesti, et varuväljapääs peaks olema. Mina olen kõrgema kvoorumi poolt: kolmandas voorus kaks kolmandikku. Ja kui siis tulemust ei saavutata, läheb asi valijameeste kätte. See oleks varuväljapääs ja seda peaks näitama. Võib ju kaaluda ka teist varuväljapääsu – panna hääletusele –, aga üks neist võimalustest peaks olema põhiseaduses ette nähtud. Täna!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõtusoove rohkem ei ole, kuid juhatusel on järgmine ettepanek. Kuivõrd § 80 sisaldab neid põhimõtteid, mida meil on põhjust väga tõsiselt kaaluda, kaaluda nii neid variante, mida esitas redaktsioonitoimkond, kui ka neid variante, mida esitas Peet Kask, siis teeksime praegu vaheaja, sest me oleme järjest töötanud tund ja 20 minutit. Koguneme siis saali otsustamiseks 20 minuti pärast, kell 12.40. Töö jätkub kell 12.40. Üks hetk, kuulame veel ära härra Jürgensoni. Palun!

K. Jürgenson

Ma tahtsin ainult paluda rakendusotsust väljatöötava toimkonna liikmeid koguneda härra Rätsepa kabinetti.

Juhataja

Vaheaeg on lõppenud. Palun läbi viia kohaloleku kontroll! Kohal 26 assamblee liiget. Juhatusel on ettepanek jätkata tööd järgmiselt. Ilmselt on § 80 toonud kaasa nii palju uusi probleeme, et meil ei ole võimalik neid vähemalt kahes toimkonnas läbi kaalumata otsustama asuda. Sellepärast tuleks praegu jätkata teiste alternatiivide läbiarutamise ja otsustamisega, alustada kella kahest ettenähtud lõunavaheaega, kuid pikendada seda näiteks kella viieni selleks, et kahel teematoimkonnal ja kõigil assamblee liikmetel, kes suudavad ja tahavad § 80 teemal kaasa rääkida, oleks võimalik töötada meile välja uued tekstid, mille alusel õhtul viia läbi hääletamine. Järgmine alternatiiv, mida meil tuleks arutada, on leheküljel 15 § 83 kohta. Kõneks saab sõna härra Peet Kask.

P. Kask

Austatud kolleegid! Ma alustan jälle sellest, et esindan eksperte. Seekord on mul seda kergem teha, sest ma ise olen ekspertide pakutud alternatiivi poolt. Mis argumentide alusel nad pidasid tähtsaks, et presidenti asendaks peaminister? Kõigepealt kriisiolukorras, eriolukorras on presidendil meie praeguse põhiseaduse kohaselt teatavasti seadluste andmise õigus ja ta on ka riigikaitse kõrgeim juht. Kui teda asendaks Riigikogu juhataja, siis oleks see reservuaar, kust taas tekib asendajaid, väga väike. Riigikogul on juhataja ja kaks asejuhatajat ja sellega on reservuaar ammendunud.

Pikemaajases kriisiolukorras ei teki ka uusi liikmeid juurde, kui Riigikogu ei saa koos olla. Teisiti on lugu siis, kui asendab peaminister, sest uusi valitsuse liikmeid saab teatavasti juurde tekitada ilma Riigikoguta, peaministri ettepanekul ja presidendi nimetamisel. Seega on see reservuaar asendajate taastootmiseks ammendamatu. Ja see on ka väga oluline argument, kui tekib asendusküsimus.

Silmas tuleb pidada just eriolukorda, sest siis vajab president tõepoolest asendamist, kui ta peaks rivist välja langema. Muudes olukordades parlamentaariigis riigipea kohalolek hädavajalik ei ole, tema ajutine rivist väljasolek ei tekita riigis mitte mingisuguseid ummikuid. Näiteks Austria presidenti ei asenda mitte keegi ja ka monarhistlikes riikides minu teada ei asendata kuningaid ajutiselt kellegi teisega, kui kuningas on haige või viibib välismaal.

Need, kes pooldasid asendajana Riigikogu juhatajat, esitasid oma argumendina eelkõige selle, et Riigikogu juhataja esindab parlamenti ka kriisiolukorras ja normaalolukorras on Riigikogu juhataja neutraalne isik, samal ajal kui peaminister esindab vaid teatud poliitilist jõudu. Argumendiks peaministri vastu võib arvestavalt pidada ka seda, et presidendi haigused või eemalolekud võivad tekitada segadust riigivalitsemises. Näiteks Soomes ei saa peaminister ajal, mil ta peab minema presidendi lossi, olla peaminister, aga parlamentaariigis on peaministri amet tähtsam kui presidendi oma.

Need olid minu mälu järgi kõige olulisemad argumendid, mis ühistoimkonnas kõlasid, ja

hääletamisel oli alternatiivi poolt 3 ja vastu 5 häält. Tänan!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Küsimus, kellele lähevad üle presidendi volitused, kui president peaks ennetähtaegselt ametist lahkuma, on sisuline küsimus. Peet Kask tõi enne välja argumendid, mis puudutasid kriisiolukorda, ja argumendi, et võib järjest juurde nimetada ministreid või peaministri asendajaid, kes siis võiksid olla ka peaministriks presidendi ülesannetes või Vabariigi Presidendi asendajaks.

Kui vaadata meie põhiseaduse eelnõu teksti, siis tegelikult on Riigikogu juhataja ja peaminister enam-vähem võrdses olukorras. Paragrahvi 93 lõige 2 sätestab, et peaminister nimetab kaks ministrit, kes teda asendavad. Selle, kas need asendavad ministrid võivad nimetada uusi ministreid, kes asendavad peaministrit, sätestab juba seadus valitsuse kohta. Praegu põhiseaduses selle kohta midagi öeldud ei ole. Samas § 70 ütleb, et Riigikogu juhatajale valitakse kõrvale kaks asetäitjat – asejuhatajad, kes asendavad Riigikogu juhatajat. Kas on olemas isikuid, kes võiksid olla Riigikogu juhataja staatuses siis, kui Riigikogu ei saa kokku tulla uut Riigikogu juhatajat valima ja kui kaks asejuhatajat peaksid olema võimetud oma ametit täitma – selle, mis saab siis, võib sätestada Riigikogu kodukorra seadus. Põhimõtteliselt ei ole raske sõnastada seal paragrahv, et juhul kui juhataja on läinud kriisiolukorras asendama presidenti ja asejuhataja on asunud juhataja kohale või juba mõlemad asejuhatajad on kadunud, hakkavad asejuhataja kohtadele koos õigusega liikuma mööda redelit edasi näiteks Riigikogu komisjonide esimehed, aseesimehed jne. Ja kui võtta selle järgi, et valitsuse liikmete arv on 15–20 – ma loodan, et nii suureks Eesti Vabariigi valitsus tulevikus ei jää – ja Riigikogus on 101 liiget, siis on see tagamaa Riigikogus võrreldamatult suurem. On võimalik teha selline säte kodukorra seaduses. Ma juhin tähelepanu, et lihtsalt praegu on põhiseaduse järgi võimalused võrdsed. Mõlemal on kaks asetäitjat, nii peaministril kui ka Riigikogu juhatajal on kaks asejuhatajat.

Kuid ärme mõtleme ainult kriisiolukorrale, et mis saab siis, kui Eesti uuesti okupeeritakse ja Eesti Vabariigi president peaks ametist kõrvaldatama ning riik jääb sellisesse olukorda aastakümneteks, kui palju on meil siis neid asendajaid tarvis. Tuleme parem tavalisse olukorda tagasi. Kui president peaks surema või mingil muul põhjusel, näiteks tervise tõttu, ametist tagasi astuma, siis tekib olukord, kus teda peab asendama kas Riigikogu juhataja või peaminister. Kui teda asendab peaminister, siis tekib kaks probleemi. Üks on see, et peaminister on tegelikult riigis suurema võimuga isik kui president. Seega toimub nagu peaministri degradeerimine, tegelikult võimust lahutamine, kusjuures tal tekib väga suur kiusatus jääda edasi täitma selle koha peal ka peaministri ülesandeid. Teine probleem. Mis saab siis, kui sel ajal ei ole valitud uut presidenti, peaminister asendab presidenti ja valitsusele avaldatakse umbusaldust? Peaminister on presidendi koha peal ja

nüüd peaks tema kui Vabariigi Presidendi kohusetäitja nimetama uue peaministri kandidaadi, tegema kellelegi ettepaneku valitsuse moodustamiseks. Tekib omamoodi küllaltki absurdne olukord. See on peaministrile psühholoogiliselt väga raske olukord. Seetõttu olen ma põhiteksti poolt, selle poolt, et Vabariigi Presidenti asendaks Riigikogu juhataja ning siis toimuksid kiiresti presidendivalimised. Kriisiolukordade asendamised (mis saab näiteks siis, kui kaks asejuhatajat on juba mõlemad asendama läinud) saab lahendada kodukorra seadusega. Aitäh!

J. Adams

Lugupeetud kolleegid! Härra Hallaste ütles olulisema osa ära, ma ei hakka tema argumentatsiooni kordama. Olukord on tõesti mingil moel veider. Kõigepealt see, et põhiseadus peab kindlasti ära näitama, kes on automaatne asendaja, kui näiteks president jääb auto alla. Minu arvates teise astme asendamist ei pea põhiseaduses käsitlema. Peaministri asendamise küsimus on selles, kas ta töötab samal ajal edasi peaministrina või ei. Minu arvates neid kahte ametikohta ühendada ei saa. Järelikult ta peab peaministri kohalt lahkuma ja see tähendab, et sellest päevast peab hakkama uut peaministrit sisuliselt ametisse panema tema.

Minu arvates on Riigikogu juhataja antud juhul sobivam kandidaat ka sisuliste omaduste tõttu. Ma ei tea tänapäeva maailma poliitilisest praktikast ühtegi näidet, kus parlamendi juhataja on poliitiline figuur. Ma saan aru, et meil siin Eestis tekkis ülemnõukogus see probleem, et härra Nugis muutus nagu üheks poliitiliseks liidriks. Reeglina on ta – ja ma loodan, et tulevikus ka Eestis – akadeemiline ja konsensuslik figuur, vastasel juhul ei saaks ta oma kohta täita. Tema kvalifikatsiooninõuded on kindlasti lähedasemad presidendi valimise nõuetele kui näiteks peaministri kvalifikatsiooninõuded. Ma julgeksin isegi prognoosida, lähtudes näiteks Saksamaa eeskujudest, et kauaaegsed Riigikogu juhatajad hakkavadki tulevikus oma karjääri lõpul saama regulaarselt riigivanema kohale. Nii et ma usun, et ma ei pea kordama, millist versiooni ma toetan. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, härra Adams! Kas on veel sõnavõtte? Ei ole. Me saame asuda hääletama. Kohaloleku kontroll, palun! Kohal on 35 assamblee liiget. Meie eelnõu leheküljel 15 on §-s 83 kaks alternatiivi. Viimase alternatiivi võite maha kriipsutada, sest selle küsimuse on assamblee juba otsustanud. Esimene alternatiiv hõlmab lõikeid 1–3. Loevad nii poolt- kui ka vastuhääled.

Kes on selle poolt, et lisada §-le 83 alternatiiv? Hääletame. Poolt on 4, vastu 29.

Assamblee on otsustanud jätta § 83 nii, nagu on esitatud põhitekstis, alternatiivteksti ei lisata. Järgmine alternatiiv on VI peatükis leheküljel 16 §-s 89. See alternatiiv käsitleb lõikele 4 ühe osalause lisamist. Härra Peet Kask, palun!

P. Kask

Kui te lubate, siis ma ainult tutvustan alternatiivi ja loobun põhjendamast. Alternatiiv seisneb selles:

eksperdid taotlesid presidendile, kes nimetab esimese peaministrikandidaadi, õigust selle kandidaadi poolt esitatud valitsust ametisse mitte nimetada. Ühe põhjendusena – ma räägin nüüd endale vastu – toodi see, et kui peaministrikandidaat saab Riigikogus kinnituse, esitab ta ka oma nägemuse uue valitsuse koosseisu kohta, selle alusel teda tegelikult kinnitatakse. Teiste sõnadega, ta avalikustab koalitsioonileppe, mille alusel ta hakkab valitsust moodustama. On teoreetiline võimalus, et valitsust tegelikult nimetama või esitama hakates ei pea peaminister enam sellest koalitsioonileppest kinni. Eksperdid taotlesid, et sel juhul oleks presidendil õigus sellist valitsuse koosseisu ametisse mitte nimetada.

Kolmas ja neljas toimekond olid võrdlemisi üksmeelselt selle alternatiivi vastu: poolt ei olnud keegi, 7 olid vastu, 1 jäi erapooletuks. Põhjendused, miks oldi vastu, olid järgmised: esiteks, koalitsioonileppest kinnipidamine või mittekiinnipidamine on parlamendi ja valitsuse omavaheline vahekord ja selle klaarimiseks on parlamendil niikuinii võimalused usaldamatuse avaldamise kaudu. President ei peaks sellele enam vahele segama, sest teatavasti ka presidendil enda poolt pakutud peaministrikandidaat on pärast seda pakkumist saanud volitused juba parlamendilt. Selles staadiumis ei oleks tarvis, et riigipea Riigikogu ja valitsuse vahekordeadesse sekkub. Küll aga nähti ohtu, et president võib kasutada seda õigust muuks otstarbeks. Ta võib selle õiguse alusel hakata peaministrikandidaadile avaldama survet valitsuse koosseisu osas. Ja seda peeti juba täiesti kontseptsiooniga mitteaakuvaks võimaluseks. Tänan!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Peet Kask ütles siin ära suurema osa argumentidest. See alternatiiv oleks olnud võimalik siis, kui Põhiseaduse Assamblee oleks vastu võtnud otsuse, et presidendil valib rahvas. Sellisel juhul oleks saanud president ka valimiskampanias öelda välja oma seisukoha, et seni kuni tema on president, vastavalt §-le 89, mille järgi valitsuse kinnitamine on tema asi, ta näiteks sotsiaaldemokraate või kristlikke demokraate või Rahva-Keskerakonda või ükskõik mis erakonda valitsusse küll ei lase, et tema sellist valitsust ei kinnita. See oleks olnud siis mõeldav. Praegusel juhul, kus riigivanemat või presidenti ei vali rahvas, vaid valib Riigikogu, ei ole sugugi otstarbekas talle sellist võimu anda ja seetõttu ma teen ettepaneku hääletada alternatiivi vastu. Aitäh!

J. Adams

Lugupeetud kolleegid! Natuke sellest paragrahvist üldisemalt, see haakub antud juhul teemaga. Mul on tunne, et peale apellatsioone ja peale alternatiive me peame niikuinii selle paragrahvi juurde tagasi tulema, sest redaktsioonitoimekond on andnud meile täiesti uudse kontseptsiooni. Meie esialgne kontseptsioon lähtus ju nende riikide eeskujust, kus president valib välja sobivaima figuuri, kellel on põhimõtteline võimalus saavutada parlamendi toetus valitsuse moodustamiseks. Nendes riikides antakse presidendile selleks praktiliselt alati lõpmata hulk võimalusi. Minimaalselt pidi

võimalusi olema kaks, nagu me siin ka korduvalt arutasime. Tähendab, esimene katse enamusvalitsuse moodustamiseks, teine vähemusvalitsuse moodustamiseks ja siis presidendi võimalus parlament laiali saata, kui ta leiab, et sellise parlamendi puhul töötavat valitsust ei tule üldse. Viimasena oli sisse konstrueeritud Saksa põhiseadusest võetud ettepanek, et juhul kui on tegemist niivõrd idiootliku presidendiga, kes ei suuda leida seda inimest, kellele anda valitsuse moodustamine, või kui ta on nii teravas konfliktis parlamendiga, et ta ei taha seda, saaks parlament temast mööda minna ja leida enda hulgast selle mehe, kellest niikuinii kõik teavad, et ta saab valitsust moodustada. Minu teada ei ole Saksamaal ega üheski teises riigis, kus põhiseaduses on analoogiline säte, seda kunagi kasutatud. Tähendab, niisugust situatsiooni ei ole tekkinud. Aga teoreetiliselt see võimalus on, järelkult ta peab põhiseaduses olema.

Sellega haakub ka antud alternatiivi probleem, mis tegelikult laiendab teatud moel presidendi vabadust sobiva peaministri kandidaadi valikul hoopiski mitte konsensuslikus suunas, vaid erakondlik-poliitilise võitluse suunas. Ma kordan veel kord, et selle paragrahvi probleemid selle alternatiiviga kindlasti ei lõpe. Tänan teid!

Juhataja

Aitäh, härra Adams! Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Me saame asuda hääletama. Lugupeetud assamblee liikmed, kes on §-s 89 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame. Poolt 1, vastu 29.

Alternatiivina esitatud tekst lükati tagasi. Järgmine probleem, mis meil tuleb läbi arutada ja otsustada, on leheküljel 18 §-s 98. Me oleme uuesti valitsusele usaldamatuse või usalduse avaldamise juures. Palun veel kord kõnepulti härra Peet Kase!

P. Kask

Selle paragrahvi põhiküsimus on selles, kas juhul, kui valitsus seob mingisuguse eelnõu usaldusküsimusega, tuleb üks hääletus, mis on ühine nii usalduse kui ka eelnõu kohta, või tuleb kaks hääletust, nagu eksperdid ette panid.

Ma kirjeldan lühidalt, kuidas ajaloos üldse tekkis selline mõte, et siduda mingi eelnõu usaldusküsimusega. Esimest korda tekkis see põhiseadusesse Prantsusmaal ja põhjus oli selles, et enne Teist maailmasõda olid valitsused Prantsusmaal väga ebastabiilsed. Nad astusid tagasi väga sageli põhjusel, et parlamendi opositsioon kukutas läbi väga tähtsaid valitsuse eelnõusid, aga samal ajal oli opositsioon liialt nõrk, et ise uut valitsust moodustada. Tekkisid pikad valitsuskriisid, opositsioon oli ebakonstruktiivne, nagu öeldakse. Ja et sellele asjale piir panna, disainiti Prantsuse põhiseadusesse säte, mille kohaselt valitsus saab siduda eelnõu usaldusküsimusega, kui tegemist on tähtsa eelnõuga, milleta valitsus ei pea võimalikuks edasi tegutseda. Siis toimub tõepoolest üks hääletamine ja Prantsusmaal käib hääletamine usaldusküsimuse reeglite järgi, s. t. kui parlamendi enamus ei hääleta valitsuse vastu, siis loetakse valitsus püsima jäänuks ja eelnõu läbiläinuks. Nii

saab valitsus parlamendis läbi suruda ka vähemushäälega eelnõusid, neid, mida ta peab väga tähtsaks. Aga kui parlamendi enamus ei suuda umbusaldust avaldada, ei suuda näidata üles konstruktiivsust, siis peetakse seda õigustatuks.

Eestis nähtavasti see Prantsuse reegel läbi ei lähe, aga see, mis on pakutud põhivariandis, on selle leebem variant, kus valitsus lihtsalt teatab, et üks eelnõu on talle väga tähtis ja ta on valmis võimult lahkuma, juhul kui see ei leia lihthäälteenamust, ehkki valitsuse kukutamiseks on normaalselt vaja suuremat häälteenamust. Valitsus teeb sellega oma kukutamise lihtsamaks, aga samal ajal avaldab survet parlamendile, teatades, et antud eelnõu on väga tähtis, ja palub toetust. Ja on loomulik, et kui nad on juba seotud, siis on nad ühe hääletuse all. Kui oleks kaks hääletust, nii nagu alternatiivis ette pannakse, siis tähendab see sisuliselt, et valitsus saab konstrueerida iseendale usaldamatushääletuse.

Ta võib seda teha sellistel hetkedel, kus tema toetajaskond on suhteliselt suur, ja n.-ö.

propagandistliku trikiga tellib ta endale usaldamatushääletuse ja tõestab, et tal on parlamendi usaldus. Seda ei pidanud toimkonnad loomulikuks ega normaalseks ja selle tõttu olid kõik kohalolevad toimkonna liikmed – neid oli 7 – selle alternatiivi vastu, mitte ühtegi poolt- ega erapooletut häält ei olnud. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! See alternatiivi tekst oli tegelikult sees juba Raidla töögrupi esitatud eelnõus ja sellisel kujul, et on olemas kaks hääletust. Raidla projekti esialgsel arutelul leidis kolmas teematoimkond, et niimoodi see asi kindlasti olla ei saa. Saab olla põhimõtteliselt kaks võimalust, kas kergendatakse või tehakse raskemaks eelnõude vastuvõtmise korda, tagasilükkamise korda. See tähendab, et selleks, et eelnõu tagasi lükata, peab ta saama enamuse vastuseisu osaliseks. See on see, mida Peet nimetas Prantsuse süsteemiks. Teine võimalus on see, et kergendatakse valitsuse tagasiastumist. Selleks et valitsus võiks saada umbusalduse osaliseks, piisab sellest, kui ta ei saa mingi eelnõu vastuvõtmisel koosseisu enamust või poolthäälteenamust.

Omavalitsus toetas kolmas toimkond just seda varianti, et valitsusel peab olema viisakas võimalus tagasi astuda. See alternatiiv, mis siia on sisse kirjutatud, on täiesti mõttetu. Valitsus võib alati tellida endale usaldushääletuse kas või oma toetajate kaudu, sest valitsusel on alati olemas mingisugune koalitsioon, kes teda parlamendis toetab, ja alati on võimalus sellist umbusaldushääletust tellida, sõltumata sellest, kas mingisugune eelnõu on sellega seotud või mitte, kui on kaks hääletust.

Muidugi võib ka selline usaldushääletus tuua valitsuse poolt kaasa mingeid populistlikke samme. Kuid ka selliste küsimuste nii populistlik hääletusele panek on väga kahtlane, sest parlament võib

üles näidata põikpäisust ja võtta vastu otsuse, mis on seotud usaldushääletusega, avaldada valitsusele umbusaldust ja veerand tunni pärast selle otsuse tühistada, aga valitsus on juba tagasi astunud. Nii et need ohud, mis on § 98 põhiteksti juures, on suhteliselt väikesed ja meie Eesti poliitika viimased kuud on näidanud, et selline mehhanism on tegelikkuseski hädavajalik. Ja isegi väga kasulik. Nii et selle tõttu ma kutsun üles hääletama alternatiivi vastu. Ma saan aru, et vaidlused oleksid võinud tekkida siis, kui alternatiiv oleks sõnastatud nii, nagu on Prantsuse süsteemis, mida tutvustas siin Peet Kask, kuid see oli juba päris alguses meil siin hääletusel ja siis toetati seda varianti, mis on praegu sõnastatud § 98 põhivariandis. Aitäh!

Juhataja

Täna! Härra Adams!

J. Adams

Head kolleegid, esinejate kolmiku saba väheneb. Ma riskin muutuda teile juba tüütavaks, aga ometi on mu kohus ütelda paar sõna selle kohta. Mulle ei meeldi põhimõtteliselt see, et räägitakse vahetüüpilisest ja peaaegu ei räägita tüüpilisest. Provotseeritud usaldushääletused moodustavad maailmas parlamentide usaldusküsimustest võib-olla 1–2%. Põhiliselt on hoopis teised põhjused ja rääkigem natukene ka neist. Kui valitsus arvab, et riigi juhtimiseks on vaja võtta vastu ebapopulaarseid otsuseid või otsuseid, mis ei ole valitsuskoalitsioonis küpsed, s. t. on vaja tõsta makse, on vaja panna ühiskonnale peale mingisuguseid piiranguid, on vaja teha asju, mida rahvaesindajad oma valijate poole vaadates või jälle uutele valimistele mõeldes ei taha teha, aga valitsus ütleb, et kui tema seda raha või seda otsust ei saa, siis tema enam tööd teha ei saa, tulgu targemad mehed ja tehku tema asemel. See on tüüpsituatsioon. Trikid jätaaksin ma siin kõrvale. Teine alternatiiv on rumalus, nagu härra Hallaste ütles. Alternatiiv annab võimaluse lükata parlamendis eelnõu tagasi ja siiski mitte valitsust vabastada. Sellel ei ole lihtsalt mõtet.

Nüüd aga tahaksin ma pöörduda selle põhiteksti juurde, milles minu arvates on sees terve rida ebatäpsusi. Kõigepealt häirivad mind siin sõnad "eelnõu esitatud kujul". Enamik eelnõusid maailmas on ju väga detailsed ja eelnõud muutuvad. Nii et ma usun, et enamiku usaldusküsimuste puhul on ka asi niimoodi, et vastastikuste poliitiliste konsultatsioonide käigus tehakse eelnõusse mingi muudatus, muudetakse mingit summat, mingit kuupäeva, tõstetakse mingi koma teise kohta. Teiseks, mul oli algusest peale seisukoht ja mul on võimalus seda lootusetult kaotatud seisukohta siit puldist praegu korrata. Ma ei oleks üldse seda esimeses pooles tahtnud, et usaldushääletus oleks seotud ühe kindla eelnõuga. Minu arvates oleks palju ratsionaalsem öelda, et valitsusel on õigus iga hääletus Riigikogus siduda ka usaldusküsimusega, kuid mitte just tingimata konkreetse eelnõuga. Aga alati saab ju hääletuseks vajaliku eelnõu koostada. Täna!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Me asume hääletama. Niisiis, § 98 ja alternatiivtekst. Kes on §-s 98 esitatud alternatiivi poolt? Hääletame, palun!

1 poolt- ja 25 vastuhäälega otsustas assamblee mitte anda oma toetust alternatiivile. Leheküljel 19 on kaks alternatiivi. Esimene alternatiiv: lisada lõikesse 1 punkt 5, andes ka Vabariigi Presidendile põhiseaduse muutmise õiguse. Kuna me seda küsimust oleme juba hääletanud, nagu proua Aaskivi saalist mulle ette ütleb, siis arvan, et me ei pruugi teist korda sama küsimuse juurde tagasi tulla. Ma palun, et te tõmbaksite selle alternatiivi maha. Teine alternatiiv: muuta § 103 kahelõikeliseks ja teine punkt teeb ettepaneku lisada kahele lõikele veel kolmaski teile esitatud sõnastuses. Meil tuleks teiega otsustada, kas me toetame teist alternatiivi. Härra Peet Kask, palun!

P. Kask

Kallid kolleegid! Alternatiiv nr. 1 käsitleb küsimust, kas Riigikogu saab ja kuidas saab kohustada valitsust välja töötama teatud eelnõusid. See väljendab ekspertide rahulolematust ülemnõukogu senise praktikaga, kus otsuste vormis pannakse valitsusele teatud kohustusi, aga samal ajal need kohustused nii väga kohustuslikud ka ei ole. Vähemalt neid väga sageli ei täideta või vähemalt ei täideta neid otsustes määratud tähtaegadeks. Aga lahend, mis on välja pakutud, ei meeldinud ka õieti kellelegi, osa ei saanud hästi aru, teine osa arvas, et seda küsimust tuleks lahendada Riigikogu kodukorra seadusega. Ja tegelikult nõustus ka ekspertide esindaja ise, et õige koht küsimuse lahendamiseks on arvatavasti kodukorra seadus. Hääletamine ühistoimkonnas ei andnud ühtegi poolthäält, vastu oli 6 ja 3 jäid erapooletuks.

Juhataja

Enne kui sõna saab härra Hallaste, ma kommenteerin veel kord seda nn. teist alternatiivide plokki. Nimelt on see vormistatud niimoodi, et meil on põhjust ja ilmselt ka vaja arutada ning hääletada eraldi punktis 1 ja punktis 2 esitatud ettepanekuid. Härra Kask praegu analüüsis vaid seda poolt, mis on esitatud punktis 1. Sõna on härra Hallastel. Palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Esimene alternatiiv on omamoodi täiesti mõttetu, see võib viia absurdse olukorrani. Nimelt on seaduste vastuvõtmiseks vaja poolthäälteenamust, aga kui mingi raamseadus vastu võetakse ja Riigikogu tahab kohustada valitsust välja töötama mingit konkreetset eelnõu selle seaduse elluviimiseks või edasiarendamiseks, siis peab rakendusseadus või rakendusotsus olema tehtud koosseisu häälteenamusega. Selline olukord ei ole normaalne. Kui on koosseisu enamusega esildis valitsusele tehtud, siis valitsus peab ju seda täitma. Juhin tähelepanu, et praegu võtab ülemnõukogu kõik oma otsused vastu koosseisu enamusega. Kõik need ülesanded, mis valitsusele on pandud ükskõik mis seadustega rakendusotsuste või eelnõude esitamiseks, on vastu võetud koosseisu enamusega, aga see ei ole mitte üks raas aidanud kaasa sellele, et need eelnõud

ilmuksid. See ei sõltu sellest, kas otsus võetakse vastu poolthääaltenamusega või koosseisu hääaltenamusega. Kui sõnastada alternatiiv, et poolthääaltenamusega, siis poolthääaltenamusega võib Riigikogu võtta vastu mis tahes otsuseid, järelikult osutub kogu see lõik ikkagi mõttetuks. Ja et mitte nii sageli siin puldis käia, siis ütlen, et ma ei pea õigeks ka teist alternatiivi, kus on öeldud, et teatud seaduste algatamise õigus on kas kahel komisjonil ühiselt või Vabariigi Valitsusel, s. o. konkreetselt riigikaitset puudutavate eelnõude puhul. Väga raske on jõuda niisugusesse seisusse, et kaks Riigikogu komisjoni tegeleksid konkreetse seadusega enne seaduse algatamist. Tundub, et kodukorra seadusesse tuleb sisse kirjutada, millised piirangud saab seada algatatud eelnõu jõudmisele esimesele või teisele lugemisele, kuidas komisjonide seisukohad selle menetlusest välja viivad, kui tegemist on tõesti populistliku eelnõuga, näiteks et Eesti Vabariigil ei ole kaitseväge vaja või Eesti Vabariigi kaitsekulutused on null krooni või kaks krooni aastas. Sellised eelnõud võivad loomulikult tulla, kuid nende kõrvalelükkamiseks võib olla teistsugune mehhanism kui põhiseaduses seadusandliku initsiatiivi piiramine. Seetõttu ma kutsun üles hääletama nii esimese kui ka teise alternatiivi vastu. Aitäh!

Juhataja

Täna! Härra Adams, palun!

J. Adams

Head kolleegid! See alternatiiv lähtub muidugi jälle konfrontatsiooni eeldusest, mida me tunnetame praeguses ülemnõukogus. Parlamentaarsüsteemides on selline olukord minu arvates mõeldamatu. Mul on võib-olla lapselik usk, et me jõuame õige varsti normaalsesse poliitilisse ellu, kus valitsus ja Riigikogu enamus töötavad käsikäes. Kui see poliitiline blokk võtab vastu otsuse, et on vaja mingit seadust, siis tõenäoliselt töötavad selle kallal ühiselt sellesama poliitilise bloki paremad pead, kes on valitsuses, ja teised paremad pead, kes on parlamendis. See on lihtsalt poliitilise praktika küsimus ja selles mõttes minu arvates mitte põhiseaduse teema.

Järgides Illar Hallaste eeskujul, ütlen ma kiiresti ära ka oma märkused teise paranduse kohta. Teise paranduse põhiline ideoloogia on hoida ära populism. Mul on tunne, eriti kui me jälgime praegu ajakirjanduses Põhiseaduse Assamblee ümber käivat diskussiooni, et populismi ei ole ilmselt võimalik ära hoida.

Nüüd küsimus sellest, kuidas liiguvad seaduseelnõud Riigikogus. Ma tahaksin väga loota, et järgmine Riigikogu on piisavalt tark koostama Riigikogu kodukorra seadust, kus on ette nähtud, et iga Riigikogus algatatud seaduseelnõu läheb kõigepealt ühe toimkonna filtrisse, kus vaadatakse, kas ta on sisuliselt õige, siis ta läheb teise toimkonna filtrisse, kus vaadatakse, kas rahad klapivad, ja siis ta läheb kolmanda toimkonna filtrisse, kus vaadatakse, kas juriidiliselt kõik klapib. Ma olen päris kindel, et kui meil valitakse õige Riigikogu, siis on need filtrid piisavalt tugevad ja ükski totrus

lõppkokkuvõttes Riigikogu ette arutusele ei tule. Sellepärast ma arvan, et me saaksime ilma selle paranduseta hakkama. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõtte rohkem ei ole. Me asume hääletama. Niisiis § 103 ja küsimus on lõike 2 kujundamisest. Teise või ka kolmanda lõike kujundamiseks on meile tehtud kaks ettepanekut. Need on esitatud alternatiivploki punktidenä 1 ja 2. Me hääletame kõigepealt alternatiivi, mis on esitatud punktis 1, kus tehakse ettepanek täiendada § 103 lõikega 2. Pärast seda, kui keegi peab veel vajalikuks, on võimalik sõna võtta ja siis läheb lõike 2 või 3 hääletamiseks.

Niisiis, kes on selle poolt, et täiendada § 103 lõikega 2 nii, nagu see on alternatiivi punktina 1 esitatud? Hääletame. Poolthääli ei ole, 25 assamblee liiget on hääletanud vastu.

Paragrahvi 103 ei täiendata teise lõikega vastavalt alternatiivile nr. 1. Palun, kas punkti 2 alternatiivi kohta soovib veel keegi sõna võtta? Sõnavõtjaid ei ole. Palun vabandust, härra Peet Kask!

P. Kask

Kallid kolleegid! Ettepaneku sisu seisneb selles, et teha teatud temaatikaga eelnõude algatamine raskemaks, ja mõte oli selles, et riigikaitseteemalised eelnõud võivad esile tõusta lihtsalt populistlikel kaalutlustel. Teeme selle algatamise keerulisemaks. Arutelul avaldati arvamust, et selliste teemade ring, kus populistlikult saab algatada mitmesuguseid küsimusi, on väga lai ja ei ole mingit mõtet hakata paljalt selle hirmu pärast kitsendama eelnõude algatamise õigust. Üheksast kohalolevast komisjoni liikmest 8 olid alternatiivi vastu ja 1 jäi erapooletuks, arvates, et kodukorras võiks ju seda algatamise õigust piirata. Selline suhteliselt üksmeelne vastuseis selles küsimuses jäigi kõlama. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Seega on sõnavõttud ammendatud ja me asume hääletama. Kes on selle poolt, et viia § 103 lõige 2, lugedes selleks alternatiivide punktis 2 esitatud teksti? Hääletame, palun!

1 poolt- ja 24 vastuhäälega otsustas assamblee mitte täiendada § 103 lõikega 2 sellel kujul, nagu see on esitatud alternatiivina punktis 2. Järgmine küsimus on leheküljel 20 §-s 107. Järjekordselt oleme tagasi nende probleemide juures, mida me oleme saalis juba mitmel korral arutanud.

P. Kask

Ma kannan ette ainult ühistoimkonna seisukoha. Alternatiivi poolt oli 2 ja 7 hääletas selle vastu. Me oleme presidendi veto tugevuse küsimust tõesti väga mitu korda juba arutanud.

Juhataja

Sõnavõtte rohkem ei ole. Meil on võimalik läbi viia hääletamine. Kes on §-s 107 esitatud alternatiivi poolt? Palun hääletame!

3 poolt- ja 20 vastuhäälega otsustas assamblee § 107 kohta esitatud alternatiivi mitte sisse viia.

Järgmine küsimus, mida meil tuleb arutada ja alternatiivide läbivaatamise käigus otsustada, on leheküljel 22 §-s 122. See on ekspertide tehtud ettepanek viia § 122 lõige 1 põhiseaduse rakendusotsusesse. Härra Peet Kask, palun!

P. Kask

Austatud kolleegid! Praegu on mul küll väga kahju, et eksperte saalis ei viibi ja nad ise siin neid põhjendusi ei esita. Põhjendused, miks tahetakse põhiseaduse põhitekstist kõrvaldada viide Tartu rahulepingule, ei ole poliitilise, vaid puhtjuriidilise iseloomuga. Väidetavasti juhul, kui selline tekst on põhiseaduse tekstis sees (et Eesti piir on määratud Tartu rahulepinguga), ei ole võimalik pidada läbirääkimisi piiriküsimustes Venemaaga, enne kui põhiseaduse tekst on muudetud. Riigiametnikud, kes alustavad läbirääkimisi, rääkimata lepingu sõlmimisest, eksivad põhiseaduse vastu ja tegelevad kuriteoga. Selline oli juristide üksmeelne hinnang. Nende arvates ei pea piiriküsimused olema sisse kirjutatud põhiseaduse teksti, konkreetseid lepinguid ei sobi sinna kirjutada. Küll aga on kohane kirjutada see Tartu rahulepingu probleem sisse rakenduspeatükki, et oleks selge, millisel alusel uuele riigile vundament ehitatakse, et oleks selge, millist piiri me antud hetkel tunnustame. Ehkki ka selles küsimuses avaldati minu mälu järgi arvamust, et parem oleks neid küsimusi käsitleda eraldi otsuste või seadustega. Aga see oli täiesti kindel, et Tartu rahulepingu kirjutamine põhiseaduse teksti tähendab tegelikult majanduspiiritaguste alade äraandmist, sest sel juhul ei ole võimalikud isegi mitte läbirääkimised. See tähendab *status quo* säilimist niikaua, kuni me põhiseaduse vastavat paragrahvi muudame. See on paradoksaalne, aga ekspertide süüdistused on just vastupidised nendele argumentidele, mille alusel Tartu rahulepingut teksti tahetakse kirjutada. Ühiskomisjoni liikmete arvamused väljenduvad järgmistes hääletamistulemustes: 5 olid selle poolt, et viia Tartu rahuleping põhitekstist välja rakendusosasse, 2 olid vastu ja 2 jäid erapooletuks. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Juhatus esineb teie ees tungiva ettepanekuga lugeda viimaseks kõnelejaks härra Vardo Rumessen. Kui te sellega päri olete ja ei protesti, siis palun võtta seda kui meievahelist kokkulepet. Kuna me oleme seda küsimust siin korduvalt arutanud, siis ei ole vist mõtet, et me kõik kõnepuldist väljendame oma poolt- või vastuhäält. Tänan! Härra Tarand, palun!

A. Tarand

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Tõepoolest ei ole mõtet hakata üheski meil veel arutada olevas küsimuses kordama kõiki neid argumente. Ma kaldun ühes asjas ekspertide soovitusse poole, korrates ainult üle selle, et piir on alati kahe asja vahel, mitte üks ei määra teda. See tähendab läbirääkimisi, mida me paratamatult peame pidama. Teine võimalus on muidugi jätta küsimus lahtiseks, aga sedavõrd, kui üks piiriala on pikka aega lahtine, on ta alati, igavesti olnud pingete allikas, mis lõppkokkuvõttes head ei tööta. Sellepärast minu uskumist pidi oleks Eesti huvides see

võimalikult kiiresti läbirääkimistega kindlaks määrata.

Tartu rahu argument on muidugi ainuvõimalik ja väga tõsine Eesti poolt vaadatuna, aga Vene poolt vaadatuna taandub see asi ilmselt Pihkva vürstiriigini. Venemaal on palju võimalusi argumenteerida, kus see piir peab olema ja miks ta just mujal peab olema. Ajaloos on piir alati väga liikuv olnud.

Mul on siin praegu kaasas seitse kaarti umbes Liivi sõjast Põhjasõjani, aga ma ei mõtlegi hakata neid teile liputama. Need ei ole ilmselt ainsad, kust meil oleks võimalik seda piiri näha. See on reeglina Eestile tunduvalt ebasoodsam mitte ainult Tartu rahu piirist, vaid isegi praegusest. Ta on ulatunud ka Lämmijärvele, nii et kogu Pihkva järve läänekallas on olnud sellest väljas. Ma ei räägi seda mitte selleks, et mina seda hirmsasti pooldaksin, vaid et näidata, et ka vastaspoolel on niisuguseid argumente võimalik esitada. Ja lausa maakaartide põhjal.

Küsimus ei ole sugugi selles, et ma tahaksin jätta läbirääkimistel Tartu rahu argumendi ära, vaid selles, et Eesti pool peaks need kaardid välja tooma, mis räägivad piiri asukohast Liivi sõjast kuni Rootsi aja Põhjasõjani. Praeguses põhiteksti formulatsioonis peitub minu arvates see oht, et Vene pool just nii võibki teha. Nimelt, Eesti piir on määratud 1920. aasta 2. veebruari Tartu rahulepinguga ja teiste rahvusvaheliste piirilepingutega. Need piirid, millest ma rääkisin, on ju ka määratud lepingutega ja miski selles formulatsioonis ei ütle, et teisi ajaloolisi lepinguid ei võiks siis välja kraamida. Nii et praegusesse formulatsiooni on tegelikult see oht juba sisse pandud, rääkimata kõigest sellest, mis me üldse võidaksime, mis me üldse kaotaksime Tartu rahulepingu piiride tagasitaotlemisega. Kuna enamik Nõukogude Liidus elanud inimesi ei ole kunagi maakaarte näinud, siis on mul ka need igaks juhuks kaasas. Vaheajal ma võin teile näidata, kui palju on Setumaal, mitte ainult Setumaal, vaid ka lõuna pool Pihkva–Riia kiviteed, mittevene külanimesid. Neid on parimal juhul 5%, isegi sellest vähem. Nii et tasuks mõelda, kas me sellise formuleeringuga tegelikult hoopis ei kaota. Tänan!

Juhataja

Tänan! Härra Adams!

J. Adams

Head kolleegid! Jõudsime selle punkti juurde ja meie mitme eelmise tunni akadeemiliselt rahulik ja juriidiline arutelu on siin otsekohe asendunud teise, tulisema ja poliitilisemaga. Ma loodan, et kui meie assamblee töö lõpeb, siis võib-olla Lauri Vahtre või keegi teine rohkem kirjandusnimene kirjutab ühe seiklusnovelli "Ühe paragrahvi seiklused". Oleks päris naljakas lugeda, kuidas see Tartu rahu on meil siin seigelnud. Midagi kelmiromaani moodi.

Nüüd asja juurde tagasi. Mäletate, milline vaidlus käis selle punkti ümber, et me ei saanud Tartu rahulepingut sisse panna, sest ei suutnud defineerida piire õhus, merel jne. Alternatiivi puhul meil justnagu neid probleeme enam ei olekski. Ja minu arvates ei ole põhimõtteliselt tähtis, kus kohas see

paragrahv on, kuid oma erakonna esindajana ma ei saa teistmoodi kui pooldada, et sõnad "Tartu rahu" jääksid kindlasti sisse. Ma ei pea tõsiseks härra Kase argumentatsiooni, et siis ei saa pidada läbirääkimisi. Vastupidi, läbirääkimisi juba peetaksegi. Ma usun, et härra Trivimi Velliste võiks vaheajal anda meile aru, kui kaugel need läbirääkimised on. Neid peetakse igal juhul, sest see on elu vajadus, aga mitte surnud kirjatähe vajadus. Varem või hiljem jõutakse uue Vene-Eesti piirilepinguni, mis minu poliitilise prognoosi järgi tõenäoliselt ei sätesta ei Tartu rahu järgset piiri ega ka mitte praegust. Praegu on äärmiselt totter piir, vähemalt Petserimaal, mida ma isiklikult hästi tunnen ja armastan, on see kindlasti niimoodi. Minu arvates Tartu rahulepingu fikseerimine meie põhiseaduses ainult tugevdab meie praeguste ja tulevaste piiriläbirääkijate positsiooni ja annab meile veel šansi. Mina arvan ka seda, et me ei pääse Haagi või mõne muu rahvusvahelise kohtu abita, sinna minemiseks aga annab Tartu rahuleping meile tõsised võimalused. Hirm selle suhtes, et Venemaa võib ust paugutada, kui meil on põhiseaduses need asjad sees, on minu hinnangul üle pingutatud ja täiesti ebarealistlik. Ma loodan, et härra Velliste võib seda pärast siin veel kommenteerida.

Minu arvates on probleemil kaks tahku. Üks on see, kas Venemaa äkki ei pauguta ust. Teine on aga asja praktiline külg, mida härra Savisaare valitsuse ajal keelduti lahendamast: Eesti riigi kohustused nende Eesti Vabariigi kodanike ees, kelle omandus jääb praegu Venemaa koosseisu kuuluvatele aladele. Omal ajal me palusime, et neile inimestele antaks välja vähemalt Eesti kaardid, aga meie üle naerdi. Nüüd tekivad nende varanduse ülemineku, nende juriidilise kaitse probleemid. Need on valdavas osas eestlased, head eestlased. Absoluutset loobumist siin ei tule ja riigil on oma hättasattunud kodanike ees ikka ja alati kohustus, isegi siis, kui meil ei õnnestu Tartu rahu piires saada või üldse mitte midagi sellest alast tagasi saada.

Hoopis tõsisem probleem haakub §-ga 106, milles on praegu fikseeritud, et riigipiiri muudatuse otsuse saab kinnitada ainult rahvahääletusel. Ma arvan, et see on üks neid punkte, mille üle me peame ka veel debateerima, enne kui Põhiseaduse Assamblee töö lõpule jõuab. Kas me prognoosime uusi piire sisaldava rahulepingu sõlmimist Venemaaga aasta pärast, praegu või 20 aasta pärast, igal juhul peame leidma sellise lepingu heakskiidu või arutamise optimaalse mehhanismi. Ja kõigest hoolimata ma ei arva, et rahvahääletus oleks selliste küsimuste otsustamise optimaalne vorm. Samuti ütlen ma Setumaa patrioodina, kelle juured on osalt seal, et ma ei tahaks näha valimiskampaaniat, milles näiteks üks osapool kutsub kõiki saarlasi, läänlasi, harjulasi, pärnakaid jne. otsustama tolle osa eestlaste saatuse üle. Ma arvan, et niimoodi ei tohiks neid asju ajada. Tänan!

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid! Ma tahaksin meie kõigi tähelepanu juhtida hoopis sellele küsimusele, kust läheb tegelikult praegu ainukene olemasolev seaduslik piir. Mõelgem selle üle. Selles paragrahvis on

meil tõepoolest tegemist tõsise riigiõigusliku küsimusega, ja kui me lähtume ülemnõukogu 20. augusti otsusest, kus me taastasime Eesti riigi ja peame end Eesti Vabariigi õigusjärglaseks, siis ei saa minu meelest praegu üldse püstitada küsimust, et me hakkame mingisugust osa Eesti Vabariigi territooriumist loovutama. Kui me oleme Eesti Vabariik ja me oleme taastatud Eesti Vabariik, siis on ka meie rahvusvaheline tunnustamine tuginenud ainult olemasolevatele piiridele. Järelikult ei ole asi mitte selles, kas me hakkame taastama Eesti Vabariigi territooriumi ja endist piiri, nagu ma kuulen praegu ka siin saalis räägitavat. Küsimus on selles, kas Venemaa üldse on esitanud meile mingisuguseid territoriaalseid pretensioone. Minule teada olevatel andmetel ei ole Venemaa esitanud Eesti Vabariigile territoriaalseid pretensioone ja ainukene seaduslikult kehtiv – ja ma rõhutan, rahvusvahelise õiguse järgi seaduslikult kehtiv – piir on Tartu rahulepingu piir. Teist piiri lihtsalt ei ole olemas. Või teab keegi mulle nimetada, millise seadusandliku akti alusel on kehtestatud see nn. majanduspiir? Kas me aktsepteerime sellega siis Kalinini 1945. aasta dekreedil rajaneva piirimuudatuse, mille ülemnõukogu presiidium ise on tühistanud?

Andkem endale aru, siin on täiesti erinevad stardimomendid ka tulevastes läbirääkimistes Venemaaga. Kas me hakkame midagi tagasi taotlema või oleme valmis tegema kompromisse, et loovutada osa Eesti territooriumist – need on põhimõtteliselt kaks täiesti erinevat aspekti. Seetõttu ma pooldan, et see lähtepunkt oleks tingimata põhiseaduses fikseeritud, nagu härra Adams siin eelnevalt ütles. Vastasel juhul on meie positsioonid Venemaaga peetavatel läbirääkimistel palju nõrgemad. Mingisuguseid kompromisse tulevikus tõenäoliselt teha tuleb, aga me peame arvestama seda, kus kulgeb praegu ainuke seaduslik riigipiir. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu, härra Rumessen! Lugupeetud kolleegid, kas juhatuse ettepanek piirduda nende assamblee liikmete sõnavõttudega, kelle nimed on teie ees tahvlil, äratav proteste? Viimane neist on proua Liia Hänni. Ma loodan, et oleme kokku leppinud ja piirdume pärast vaheaega kaheksa sõnavõtja ärakuulamisega.

Nüüd aga mõned teated ja siis tuleb tõepoolest vaheaeg. Lõunavaheaeg on kell 14–15. Kell 15 kogunevad ruumis nr. 111 § 80 läbiarutamiseks ja võib-olla ka uue redaktsiooni esitamiseks proua Hänni ja härra Kase juhivad toimkonnad. Sellest arutelust võivad loomulikult osa võtta kõik assamblee liikmed, kellel just selle paragrahvi kohta on oma arvamus ja kes soovivad seda kahe toimkonnaga jagada.

Assamblee täiskogu koguneb siia saali uuesti kell 17. Siis me jätkame arutelu ja kuulame ära kõik sõnavõttud ning arutame seejärel veel ühte alternatiivi – loodetavasti on see üsna lühike küsimus – ja mõningaid apellatsioone. Oleks otstarbekohane, kui seda pisut pikemat vaheaega – ma usun, et töövaheaega – sisustaks ka XVI peatüki toimikond, sest endiselt ei ole meil käes uut redaktsiooni.

Kas härra Jürgenson soovib selle toimkonna töö organiseerimiseks sõna?

K. Jürgenson

Ma usun, et suudan meie viimase koosoleku tulemused lähema tunni jooksul masinas paljundada.

Toimkonnale on palve koguneda kell 16 eetikakomisjoni ruumi.

Juhataja

Suur tänu! Lõunavaheaeg.

Lõunavaheaeg

Juhataja

Kell on viis, alustame assamblee istungit. Kohaloleku kontroll. Kohal on 24 assamblee liiget. Meie arutelu katkes § 122 juures. Me jõudsime ära kuulata kõned ja pidime alustama pärast vaheaega sõnavõtjatest. Meil oli kokkulepe, et viimane sõnavõtja on proua Hänni, sest arvasime, et sel kombel saavad välja öeldud kõik need erimeelsused, mis siin saalis on. Kuna nüüd on sõnavõtjatena registreerunud veel härrad Kaalep, Vahtre ja üks assamblee liikmetest pole kuvariekraanile ära mahtunudki, siis teeb juhatus ettepaneku otsustada, kas pärast proua Hännit on siiski põhjust sõnavõtte jätkata, kui aeg sinnani jõuab. Võib-olla on kolleegid Kaalep ja Vahtre ning üks kolleeg veel, kelle nime kuvaril ei ole, härra Tarand, nõus sellega, mida kaheksa sõnavõtjat ja neli kõnelejat on enne neid öelnud. Esimesena saab sõna härra Velliste. Härra Velliste jääb ilmselt mõnevõrra hiljaks, ta hoiataski, et see võib nii juhtuda. Ta saab sõna hiljem. Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov

Kallid kolleegid, mul on väga lühike sõnavõtt. Mul on teile suur palve: jätke Tartu rahuleping piiriküsimuse puhul rahule. Juhul kui meil õnnestub Venemaaga selles küsimuses kokku leppida, siis võib põhiseaduses muudatuse teha. Minu arvates jätkub Eestis juba sel suvel uudismaad, külvamata ja kündmata maid. Ma ei tea, kas te olete käinud seal paremal pool Narva jõge. Kas te teate, missugused maad seal on? Ma arvan, et see piir, mis on praegu Narva jõe piir, on ikka kõige parem piir. Mul on ettepanek võtta Tartu rahulepingu piir tekstist välja. Tänan!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud kolleegid! Ma ei tahaks sugugi, et minu järgnevaid sõnu tõlgendataks kui minu suhtumist Eesti ajaloosse või meie riigi taastamisse. Seepärast pean väga vajalikuks meelde tuletada, et meie arutelu objektiks on praegu Eesti piiride sõnastamine põhiseaduses, mitte aga Eesti alade loovutamine või tagasivõtmine, nagu seda eelnenud sõnavõttudest võis välja lugeda. Ometi sõltub selle probleemi sõnastamisest ja selle sõnastamise tarkusest tuleviku jaoks ilmselt väga palju. Pidasin vajalikuks jõudumööda osaleda redaktsioonikomisjoni töös ja sel ajal püüdsin ka välja selgitada, milliste riikide põhiseadustes on analoogiliselt meie praeguse tekstiga lepingutele viidatud, täpselt fikseeritud riigipiirid. Sellist põhiseadust mina küll ei leidnud. Avaldati arvamust, et

ehk Jaapan oma Kuriili probleemidega on midagi põhiseaduses fikseerinud, kuid ka seal ei ole midagi taolist. Nii täpselt, konkreetsetele rahvusvahelistele lepingutele viidates ei ole ühegi riigi põhiseadus – vähemalt niipalju kui mina jõudsin neid läbi lapata – oma piiride küsimust reguleerinud. Ka mulle tundub nõnda, nagu ütles vist härra Kask, et sellise sõnastusega, nagu see praegu meil põhiseaduses on, teeme endale rohkem kahju kui kasu. Juristina olen olnud selles täiesti veendunud algusest peale ja seepärast teinud ka rea apellatsioone sellesamas küsimuses. Erinevatest põhiseaduse sätetest tuleneb tõesti see, et me läbirääkimisi alustada ei saa, sest põhiseadus paneb takistuse ette ja inimesed, kes plaanivad säärastel alustel läbirääkimist, rikuvad põhiseadust. Ma palun tõesti mitte vaadata asja sellest aspektist, et me anname siin hinnanguid oma ajaloole, vaid mõelda sellele, millised tõkked oma riigi tuleviku jaoks me paneme praegu põhiseadusesse. Aitäh!

Juhataja

Täna! Härra Seppa, palun!

Ü. Seppa

Lugupeetud kolleegid! Mina olen kolleeg Ülle Aaskiviga otse vastupidisel arvamusel. Ma arvan, et kui põhiseadus sätestab 1920. aasta piirid, siis on meil alati võimalus nende piiride üle läbirääkimisi pidada. Ja ma arvan, et meil on alati võimalik, toetudes rahvusvahelisele õigusele, nõuda tagasi neid maid, mis on meie käest ära läinud. Kui Venemaa lööb tõesti ukse kinni ja keeldub meiega piiriküsimustes läbirääkimisi pidamast, siis ei ole ka midagi katki. See võib ju jääda sajandite probleemiks, et Eestimaa üks osa on Venemaa poolt okupeeritud, ja me võime kogu aeg pöörduda rahvusvahelise üldsuse poole, et meie maad on okupeeritud. Kuna Venemaa on Eesti Vabariiki tunnustanud, siis ta ju arvestab teda riigina ja need piirid, mis meil praegu on olemas, kehtivad ikka igal juhul. Ülejäänus võtame seisukoha, et kui nende maa-alade tagastamise üle läbirääkimisi ei peeta, on need okupeeritud alad, ja me käitume kogu aeg sellest lähtudes. Mulle on täiesti mõistmatud need hirmud, mida siin praegu ette tuakse. Täna!

Juhataja

Aitäh! Härra Linnart Mäll, palun!

L. Mäll

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Ma alustan sealt, kus härra Seppa lõpetas. Härra Seppa ütles, et talle on need hirmud täiesti arusaamatud. Mulle on need väga arusaadavad ja nende hirmude tõttu ei tahaks ausalt öeldes ka mina 1920. aasta rahulepingut põhiseaduses nimetada, sest mina olen seisukohal, et Eesti piir käib vastu Hiina müüri, aga seda me nagunii kunagi ei saavuta. Olgu sellega nüüd naljaosa läbi, aga ma arvan teiselt poolt jälle, et me ei tohi karta, et Venemaa ei hakka meiega läbirääkimisi pidama ja et me ei suuda läbirääkimisi pidada. Ma arvan, et see hirm on täpselt sama vähe põhjendatud kui hirm selle ees, et me tahame Hiina müürini välja

jõuda. Mõlemad tunduvad mulle koomilised hirmud, mõlemad tunduvad mulle täiesti loogilise põhjenduseta esitatud hirmud. Meil peab olema trump käes, et meie piir on seal, kus Tartu rahuleping on selle ette näinud, ja sel teel me saame ka, ma usun, hakata midagi dikteerima. Me ei tohi enne läbirääkimisi anda käest ära mitte midagi, mis meile kuulub, me ei tohi oma tundeid niisama lauale visata, sest muidu me ei saa mitte midagi. Ja mis puutub rahvusvahelisse kogemusse, siis ma tahaks öelda, et Saksamaa Liitvabariik on alati Saksa DV-d oma osaks ja Saksa DV kodanikke oma kodanikeks pidanud. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Härra Talve, palun!

J. K. Talve

Kõigepealt ma tahaksin natuke vastu vaielda argumendile, nagu oleks see Eesti riigiametnik, kes asub läbirääkimisi pidama esialgse sõnastuse kehtides, rohkem süüdi riigireetmises kui see, kes teeb seda alternatiivi kehtides. Piir on täpselt üks ja sama, täpselt samas geograafilises kohas, nii et see argument on minu meelest tühine. Lisaks tahaksin natuke vastu vaielda kolleeg Tarandile. On täiesti vaieldamatu, et piirid Baltikumis ja Eesti idapiir on läinud mitmest kohast, aga faktiks jääb ikkagi see, et Tartu rahu piir on ainuke idapiir, mille üle eestlased ise on venelastega lepingu sõlminud.

Aitäh!

Juhataja

Tänan! Härra Erm, palun, teie sõnavõtt!

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed! Ma tahtsin juhtida tähelepanu sellele, et niipalju kui mina tean, ei olnud ka Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduses kunagi fikseeritud seda piiri, mis käis kahe Saksamaa vahelt. See olukord kestis väga pikka aega, kuid lõpuks tuli välja, et otsus oli täiesti mõistlik, sest seal oli ju ikkagi üks maa ja üks rahvas. Selles mõttes ei tasu ka meil Tartu rahu väljapukseerimisega põhiseadusest kiirustada. See on siiski üks põhilisi Eesti Vabariigi taastamise aluseid ja ma ei ole ilmselt mitte esimene ega viimane, kes seda rõhutab, et läbirääkimistel Venemaaga on see argument, millest me ei saa loobuda. Ja selleks, et argument oleks piisavalt tugev, peab see olema põhiseaduses. Ma tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Tartu rahuleping kehtib õiguslikult 1920. aasta 2. veebruarist. Ta on kehtinud kogu aeg, vaatamata sellele, et ta ei olnud kirjas meie varasemates põhiseadustes. Mis on siis nüüd muutunud, et me nii kramplikult püüame ühte konkreetset lepingut põhiseadusesse sisse kirjutada?

Ma saan aru, et muutunud on see, et me enam ei usalda oma poliitikuid. Me tahame nendele n.-ö. kirve pea kohale riputada, et nad mingil juhul ei teeks mingeid kompromisse, sest kui me loeme § 123, siis on siin ju kirjas: Eesti Vabariik ei sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega. Järelikult ei saa tõepoolest alustada mingisuguseidki piiriläbirääkimisi, ilma et me ei satuks vastuollu põhiseadusega. Kui praegu oletatakse, et kõigele vaatamata me ikkagi alustame neid läbirääkimisi, siis me eeldame, et me ei kavatsegi oma põhiseadust täita. Sellepärast ma küll sooviksin, et me jätaksime oma poliitilised emotsioonid kõrvale, võtaksime olukorda kainelt ja sätestaksime tõepoolest rakendusotsuses veel kord, kus on Eesti Vabariigi piir, et see oleks kõigile selge, aga ei koormaks oma põhiseadust vastuoluga, mida me ületada ei suuda. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Kas härra Tarandil on veel öelda midagi, mida seni öeldud ei ole? Palun!

A. Tarand

Härra juhataja! Kõigepealt on mul siin üks üldine arusaam elust. Minu meelest on nii, et häälekalt tõestab seda, et ta mitte midagi ei kardab, ainult see, kes pidevalt midagi kardab. Ja kui ma nüüd härra Rumessenist õigesti aru sain, siis on asi nii, et Tartu rahuga määratud piir on ainuvõimalik ja nagunii täiesti kindel, selle üle eriti midagi rääkida ei ole. Seda vähem on põhjust fikseerida seda põhiseaduses, nagu me iseenesestmõistetavaid asju seal üleüldse ei fikseeri. Me ei kirjuta ju näiteks niisugust asja, et *ex oriente lux*. Kuna eksisteerib siiski kahtlusi, mida siin ka täna on väljendatud, kas Venemaa Leninit ja Tartu rahu jne. tunnistada tahab, siis oleks ikkagi targem jätta see tõepoolest põhiseadusest välja. Jätaksime küsimuse, millisele kompromissile minna, mida Tartu rahu piirist ära anda või mida juurde taotleda, meie läbirääkijate härra Velliste ja teiste õlgadele. Aitäh! ¹

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Kõige parem on panna muidugi ülesanded nende õlgadele, keda momendil siin saalis ei ole. Ühtlasi on aga sõnavõtt sellega lõppenud ja paraku härra Velliste sõna võtta ei saa, sest ta ei ole kohale jõudnud. Meil aga tuleb hääletada. Teeme veel kord kohaloleku kontrolli ja seejärel otsustame. Kohaloleku kontroll, palun! Meid on 31.

Kes on selle poolt, et §-s 122 asendada olemasolev tekst alternatiiviga? Kes on §-s 122 alternatiivi poolt? Hääletame. Alternatiivi poolt on 12 ja vastu 16.

Assamblee on langetanud lõpliku otsuse, et § 122 jääb eelmine tekst. Alternatiiv on tagasi lükatud. Viimased alternatiivid on leheküljel 27. Need alternatiivid puudutavad põhiseaduse XV peatükki, kõigepealt § 161. Me oleme selle küsimuse juba lahendanud ja seetõttu on ettepanek §-s 161 alternatiiv maha tõmmata. Samas peatükis on ka teine alternatiiv, s. o. §-s 162. Alternatiivi tekstis on üks eksitav viga. Ilmselt trükivea tõttu on siin viide §-le 57, arvatavasti peaks õige viide olema §-le

56. Sõna saab härra Peet Kask. Palun, § 162!

P. Kask

Austatud kolleegid! Küsimus on selles, kas rahvas saab III peatükki muuta ainult rahvahääletusel või üldkorras. Pärast meie eilset kõige olulisemat hääletust, mille järel on selge, et presidendi valib Riigikogu ja III peatükis on rahvavõimu teostamise kanalite hulgast välja jäänud presidendi valimine, on III peatüki väljajätmine sellest loetelust, mida saab muuta ainult rahvahääletusel, eriti otstarbekas. Ei ole mõtet nõutada rahvalt luba näiteks selleks, kui me Riigikogus tulevikus, 10, 20 või 70 aasta pärast nagu soomlased otsustame, et edaspidi hakkab presidenti valima rahvas. Nii arvasid kõik kolmanda ja neljanda toimkonna liikmed, kes eile ühisistungist osa võtsid, üksmeelselt. Seega toetan alternatiivi. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Palun, kas on veel sõnasoovijaid? Härra Adams, palun!

J. Adams

"Rahvas" on jäänud praegu põhiseaduse kõige lühemaks peatükiks. Esimene paragrahv on riigivõimu teostamise viisi kohta. Tulevikus võib probleem olla see, et põhiseadust muudetakse nii, et tahetakse rahvahääletus üldse ära jätta või teha riigipea otsevalimine. Järgmises paragrahvis võib küsimuse alla tulla valimisõiguse iga. Viimane paragrahv on üldnorm, mille muutmist ei paista nagu üldse olevat mõistlik ette võtta. Me peame langetama otsuse, kuidas me hindame seda, et selliseid asju nagu võimalik rahvahääletuse institutsiooni ära kaotamine või siis presidendi otsevalimise sisseseadmine saaks teha parlamendi otsusega. Need kõik on aga nii kauge tuleviku küsimused, et siin võiks ju põhimõtteliselt lugeda mõlemad variandid peaaegu sama heaks.

Juhataja

Sõnavõtjad on andnud kaks arvamust. On toetatud alternatiivi ja härra Adams pidas samaväärseks mõlemat varianti. Palun, kas on veel sõnasoovijaid? Ei ole. Asume hääletama.

Kes on selle poolt, et vastavalt §-s 162 esitatud alternatiivile jätta § 162 tekstist välja III peatükk "Rahvas"? Hääletame. Poolt 15, vastu 5.

Assamblee on langetanud otsuse, et §-s 162 jäetakse tekstist välja III peatükk "Rahvas". Seega saab ainult rahvahääletusega muuta põhiseaduse I peatükki "Üldsätted" ja XV peatükki "Põhiseaduse muutmise". Nüüd on meil võimalik pöörduda tagasi § 80 juurde. Selle kohta on kaks toimkonda esitanud meile uue redaktsiooni, mis peaks ka kõigil käes olema. Kas selles küsimuses võtab uuesti sõna proua Hänni või härra Kask? Palun, proua Hänni!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Kahtlemata näitab § 80 teksti praegune arutelu seda, et meie töö on mõnevõrra rabe. Me jõuame nii tähtsa küsimuse sisulise aruteluni alles siis, kui me peaksime juba

otsad kokku tõmbama. Kuid praegu on teie ees tekst, mis on sündinud meie riigipea valimise korra kohta avaldatud mõtete ja kahtluste valguses. Praegu toimub riigivanema või riigipea valimine kahel erineval viisil. Juhul kui Riigikogu ei suuda valida kolmes hääletusvoorus oma koosseisu kahekolmandikulise häälteenamusega Vabariigi Presidenti, tuleb kasutusele teine presidendivalimise viis, kus Riigikogu liikmetele tulevad lisaks omavalitsuste volikogude esindajad. Seejuures on määratud, et iga omavalitsuse volikogu valib valimiskokku ühe esindaja. Niisuguse skeemi väljatöötamisel lähtuti eesmärgist, et valitav Vabariigi President oleks konsensuskandidaat. See tähendab, et Riigikogu jaoks jääb igal juhul kehtima kahekolmandikulise koosseisu häälteenamuse nõue. Juhul kui Riigikogu sellist kandidaati ise leida ei suuda, viib teine valimisviis riigipea valimise palju laiemale alusele, mis igal juhul võimaldab valida kandidaadi, kes peaks olema ühiskonna poolt aktsepteeritud kui konsensuskandidaat. Läbi on töötatud ka see viis, kuidas peaks toimuma presidendivalimine valijakogu poolt. Nõutakse, et valituks osutub kandidaat, kes saab hääletamisest osavõtnute häälteenamuse, ja kui esimeses voorus sellist kandidaati ei leita, siis korraldatakse samas ka teine hääletusvoor. Hinnangud näitavad, et selline valimisviis, juhul kui Riigikogu tõepoolest ei suuda Vabariigi Presidenti valida, võtab küll rohkem aega (üle ühe kuu), kuid siiski valitakse president mõistliku aja jooksul ja tähtis on see, et ta kindlasti valitakse. Nii et ma soovitan avada arutelu praegu teile väljajagatud redaktsiooni üle, kuid samal ajal võib kõrval võrdluseks silmas pidada ka seda redaktsiooni, mis oli välja pakutud teile kättejagatud eelnõus. Aitäh!

Juhataja

Proua Hänni, suur tänu! Üks küsimus meie käes oleva teksti kohta: kas kõigis kolmes voorus on tegemist koosseisu kahekolmandikulise enamusega?

L. Hänni

Jah, seda ütleb üldnorm: valituks tunnistatakse kandidaat, kelle poolt hääletab Riigikogu koosseisu kahekolmandikuline enamus. Ja see kehtib loomulikult kõigi voorude kohta.

Juhataja

See on esimene põhiline erinevus eelmise tekstiga võrreldes. Teine erinevus peaks seisnema selles, et Riigikogu juhatajal tekib teatud juhtudel võimalus kutsuda ühe kuu jooksul presidendivalimiseks kokku valimiskogu. Kas on nii?

L. Hänni

Seejuures on ka täpsemini sätestatud, mida valimiskogu endast kujutab. Tema moodustamise alused on põhiseaduses sätestatud, küll aga peab Vabariigi Presidendivalimise täpsema korra sätestama seadus.

Juhataja

Suur tänu! Kas proua Hännile on küsimusi?

L. Hänni

Ühele asjale ma juhiksin veel tähelepanu. Kui te mäletate, siis meie arutelu käigus jäädi samuti vahepeal peatuma valijakogule. Üks vastuväide oli siis, et sinna võiksid saada valitud ka mittekodanikud, mistõttu riigipead ei vali enam ainult kodanikud. Seetõttu on tehtud täpsustus, et iga kohaliku omavalitsuse volikogu valib valimiskokku ühe esindaja, kes peab olema Eesti kodanik.

Juhataja

Aitäh, proua Hänni! Kas härra Runnel soovib sõna võtta või küsimust esitada? Palun, härra Runnel!

H. Runnel

Lugupeetud ettekandja! Kui olla natuke noriv, siis ma julgeksin küsida, et kui valimiskogu ka teises voorus ei suuda otsustada, kas siis järgneb veel mingisugune retsept? Kõige vanem saab või midagi muud sellist?

L. Hänni

Võimalus on, et kui näiteks kaks kandidaati saavad võrdse arvu hääli, siis tuleb tõepoolest seaduslikult sätestada, kes osutub valituks. Aga ma arvan, et kusagile me võime tõmmata piiri, öelda, et siitsaadik on valimise kord põhiseaduse küsimus, põhimõttelised küsimused peaks lahendama põhiseadus ja teatud tasemest alamal seisvad küsimused võiks jätta teiste seaduste lahendada.

Juhataja

Sellele vist juhib tähelepanu ka uue redaktsiooni viimane lõik. Aitäh veel kord, proua Hänni! Härra Adams, palun!

J. Adams

See paragrahv on tõenäoliselt üks põhiseaduse pikemaid ja võib-olla esimesel lugemisel raskesti taibatav, lihtsale lugejale kindlasti. Aga minu arvates on väljapakutud lahendus täiesti mõistlik ja samal ajal on sel vähemalt kahes suunas arukas kompromiss. Ma kutsun üles seda toetama ühe reservatsiooniga. Nimelt tahab paragrahvi teine osa, s. t. see, mis toob sisse valimiskogu, ehk veel lihvida. Mulle tuleb praegu pähe näiteks niisugune asi, et võib-olla ühe esindaja ette kirjutada sõna "vähemalt". Võib ju arvata, et eri suurusega omavalitsusüksuste vahel tekib vaidlusi, kui palju nad esindajaid saadavad, ja seepärast võiks valimiskogu käsitlevat osa veel detailiseerida.

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Arutame, kas meil on võimalik teha otsustus järgmiste reeglite järgi. Paragrahvi 80 uus redaktsioon toob sisse kaks väga tähtsat uut põhimõtet. Esimene neist on see, et presidendi valib parlament koosseisu kahekolmandikulise enamusega. Teine väga tähtis uus põhimõte on see, et kui parlament ei saa oma tööga hakkama, siis teatud tingimustel jätkab tema tööd moodustatav valimiskogu. Need on kaks tähtsat uut mõtet. Kas meil on võimalik hääletada, kas

me toetame neid põhimõtteid? Kui selgub, et me neid toetame, siis on redaktsioonitoimkonnal võimalik jätkata § 80 lihvimist ja järgmise nädala lõpul saame langetada lõppotsuse. Kui aga ühte või teist nendest põhimõtetest ei toetata, siis tuleb meil jätkata otsimist. Palun, kas me võiksime selle hääletuse läbi viia, selgitamaks, kas assamblee on kahe põhimõtteliselt uue alusega päri? Palun veel kord kohaloleku kontroll! Kohal on 29 assamblee liiget.

Esimene küsimus, mida me hääletame § 80 kohta: kes on selle poolt, et viia sisse nõue, mille kohaselt Vabariigi Presidendi valib Riigikogu koosseisu kahekolmandikulise enamusega? Poolt 26, vastu ei olda, erapooletuid 1. Seda põhimõtet toetati.

Teine põhiline erinevus. Paragrahv 80 sätestab juhu, kui parlament oma tööga hakkama ei saa. Sisu on see, et siis moodustatakse valimiskogu. Kes on selle poolt, et § 80 uues redaktsioonis sätestatud tingimustel moodustataks presidendi valimiseks valimiskogu? Hääletame. Poolt 27, vastu 1.

Seega on assamblee otsustanud toetada põhimõtet, mille kohaselt § 80 uues redaktsioonis sätestatud tingimustel moodustatakse presidendi valimiseks valimiskogu. Tänan! Kui proua Liia Hänni ja härra Peet Kask on sellega nõus, siis on juhatusel ettepanek § 80 sellise tekstiga, nagu see praegu meie ees on, siiski mitte veel hääletamisele panna. Lihvida tuleks eriti selle paragrahvi teist poolt. Tänan! Oleme suutnud läbi vaadata kõik alternatiivvariandid. Me saame jätkata oma tööd apellatsioonide läbiarutamise ja otsuste vastuvõtmisega tõstatatud küsimustes. On ettepanek, et laekunud apellatsioonide tutvustamiseks saab kõigepealt sõna redaktsioonitoimkond ja seejärel toimkond, kes on apellatsiooni esitanud. Palun kõnepulti proua Liia Hänni!

L. Hänni

Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Peab ütlema, et põhiseaduse eelnõu teksti kohta õnneks ei laekunud väga palju apellatsioone. Esimeselt toimkonnalt on neid kaks, kusjuures pakutakse välja ka teatud uus redaktsioon II peatüki tekstile. On redaktsioonilisi täiendusettepanekud, mida ei saa päris apellatsioonina võtta. Kolmandalt tematoimkonnalt on laekunud apellatsioon § 97 lõike 4 väljajätmise kohta. Veel täna laekusid ettepanekud härradelt Ermilt ja Adamsilt, kuid me peame kõigepealt otsustama, kuidas me nendesse suhtume. Seal on mõned ettepanekud II peatüki kohta. Oleks hea, kui selles suhtes ütleks oma arvamuse teine tematoimkond, ja siis me saaksime paragrahvide kaupa otsustama hakata.

Juhataja

Meil on siiski selline ettepanek, et alustame apellatsioonide läbivaatamisest, siis teeme pisikese vaheaja, et teine toimkond saaks võtta vastu oma otsuse nendes küsimustes, mis assamblee liikmed on tõstatanud, ja pärast vaheaega saame tõenäoliselt oma tänase töö lõpetada. Nüüd aga need apellatsioonid, mis on tulnud tematoimkondadelt. Palun!

L. Hänni

Esimeselt teematoimkonnalt on laekunud apellatsioon põhiseaduse eelnõu preambula kohta. Apellatsiooni sisu on, et sõnastada preambula kolmas lõik järgmiselt: "... mis on rajatud õiglusele, seadusele ja vabadusele." Seega on ettepanek taastada põhiseaduse eelnõu endine tekst. Ma tuletan veel meelde, et selle paranduse tegi redaktsioonitoimkond ekspertide ettepanekul, kusjuures ekspertide ettepanekut toetas redaktsioonitoimkonna enamus. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Esimene toimkond, härra Salum, palun kõnepulti!

V. Salum

Austust vääriv Põhiseaduse Assamblee! Esimese toimkonna nimel tahan kõigepealt avaldada tänu ja tunnustust redaktsioonitoimkonnale nähtud vaeva ja visaduse eest põhiseaduse eelnõu kõikvõimalike täienduste ja ettepanekute arvestamisel! Eriline tänu proua Hännile, kes suutis leida preambulale nii geniaalselt lihtsa ja meie lühiajalugu kokkuvõtva lõpulause! Seda Eesti kodanike komiteede ja Eesti Kongressi juriidilist põhialust – rahvas on kõrgeim riigivõimu kandja – on vaja just preambulas rõhutada ja kehtiva põhiseaduse redigeerimisel aluseks võtta. Nii võime uue põhiseaduse põhjal öelda: oleme põhiseaduse Põhiseaduslik Assamblee või kogu liikmed.

Nüüd natuke veel preambulast üldiselt. Seda on väga tühiseks peetud, aga kõigil meil on kasulik lugeda professor Peter Häberle arvamust ja mõtteid preambula kultuurist ja struktuurist, kus on väga tunnustavalt väljendatud Eesti põhiseaduste preambulate kohta. Sellepärast ongi ettepanek taastada kolmas lõik, kus on sõnad "mis on rajatud vabadusele". Tähendab, taastada tekst algse kujul. See oleks selle apellatsiooni kohta kõik. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste

Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Arutelu preambula kolmanda lõigu üle ei puuduta mitte ainult vormi, vaid tegemist on sisulise põhimõttega. Vabadus on kõige tähtsam omadus, mis üldse ühiskonnast ühiskonna teeb – nii põhjendasid eksperdid ja panid ta seetõttu esimesele kohale. Mina tahaksin aga pühendada tähelepanu just eelkõige tehtud muudatusele. Eelmises tekstis oli sees seadus, nüüd on see õigus, millele Eesti riik on rajatud. Kui riik on rajatud seadusele, siis see tähendab, et seaduse all mõeldakse riigi poolt vastu võetavaid akte. Nendeks aktideks on siis ka inimõigused, mis on fikseeritud põhiseaduses, ja kui riik need annab, siis võib riik need ka ära võtta. Sellest kontseptsioonist on lähtunud tegelikult Nõukogude riik, kes on seetõttu erinenud paljudest maailma demokraatlikest riikidest. Õiguse mõiste on laiem. See hõlmab lisaks riigi poolt antud seadusele ka *lex naturalis*'t, jumalikku õigust. Seega, öeldes põhiseaduses, et riik on rajatud õiglusele ja mitte seadusele, me tahame tugineda sellele, lähtuda sellest kontseptsioonist, et

on olemas teatud õigused, mis loomulikult kuuluvad kõigile inimestele, sõltumata sellest, milline poliitiline võim parajasti riiki juhib ja kuidas riigi ülesehitus on korraldatud. Seetõttu kutsun ma üles jääma praeguse teksti juurde, kus riik on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele. Ma tahaksin juhtida Vello Salumi tähelepanu siin sellele, et enne kui redaktsioonitoimkonnas seda küsimust arutati, kuid pärast Eesti Kongressi viimast istungjärku, rääkis sellest samast küsimusest ka pagulaskiriku assessor, õpetaja Toomas Vaga. Ta ütles, et seadusele rajatud riik võib väga kiiresti ummikusse joosta, kuna need seadused, kui nad ei lähtu jumalikust õigusest, võivad muutuda inimesevaenulikuks. Nii et ka selline põhimõte tuleb fikseerida põhiseaduse preambulas, kui vähegi võimalik on.

Mul oli hea meel, et eksperdid tulid sellesama küsimuse juurde nüüd õigusfilosoofiliselt ja me jõudsime ühes punktis kokku, kuigi lähtusime võib-olla natuke erinevatest kohtadest. Kutsun üles toetama praegust preambula teksti. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Küllap on meile selge, mille üle vaidlus käib, ja sellepärast on mul palve, kui te seda kuidagi aktsepteerite, et kõneks saaks sõna vaid härra Runnel ja sõnavõtuks need kolm meie kolleegi, kes on meie ees tabloom: härrad Erm, Salum ja Kask. Palun, kas te lepite sellega? Kõneks on sõna härra Runnelil. Palun!

H. Runnel

Austatud kolleegid! See on mõneti nüansirikas vaidlus ja esimene toimkond, sealhulgas ka Liia Hänni esimese toimkonna nimel, ei julgenud nii väga propageerida seda alternatiivi, mis sisaldaks sõna "seadus". Illar Hallaste põhjendas juristide argumentatsiooni, kuid ma tahan juhtida tähelepanu sellele, et sõna "seadus" oli 1937. aasta põhiseaduses. Kui kardetakse siia positsiooni tuua sõna "seadus", siis see kartus on põhjendamatu, sest kogu selle teksti pealkiri on "Eesti Vabariigi põhiseadus" ja samal ajal on ka eksperdid ise pidanud II peatükki tubliks ja tugevaks, kuna seda saab kasutada isegi kohtus. Tähendab, ta on seaduse vääriline. Kui öelda, et see riik on rajatud õigusele, siis me võtame ära tulevikuvõimaluse, sest õigusriik on Kanti järgi see, mida inimkond ehitab kogu aeg, mis on üldse lõppeesmärk. Et see vastuolu on väga filosoofiline ja tekst keeruline, siis palume esimese toimkonna nimel usaldada siiski seda seadust, eriti kui on olemas ka õiglus. Õigluse mõiste võtab enda alla ka kirjutamata seadused, eetika, moraali, kombeõiguse. Mõni jurist võib siin jälle vaielda, see on taas lahknemise koht, aga sõna "seadus" väljajätmine nõrgendaks ka II peatüki funktsionaalset toimet, mis on siia projekteeritud ja hoolega sisse viidud. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõtud kohalt. Härra Erm, palun!

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed! Ma saan muidugi aru, et kas seal on nüüd õigus või seadus, see ei mõjuta ilmselt väga oluliselt, kuidas põhiseadus tööle hakkab. Kuid preambula on ikkagi osa, mis on kirjutatud teatud eetilistest ja keelelistest tõekspidamistest lähtudes ja minu meelest on seadusel eesti keeles kindel sisu. Õigusel on kindlasti juristide jaoks sisu, kuid ma kahtlen, kas iga inimene saab täpselt aru, mida õiguse all mõistetakse, sest ka minul tekib näiteks küsimus, millisest õigusest on jutt, kas tavaõigusest, Rooma õigusest, Andrese ja Pearu õigusest, või kui tahate, siis esimese öö õigusest. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Härra Salum, palun!

V. Salum

Kahju, et Illar Hallastet ega ühtegi ekspertjuristi siin ei ole, mul oli tegelikult küsimus nendele. Kui me kujutame ette, et liiklusmäärustiku koostamisel seatakse esikohale vabadus, et mul on vabadus liikuda kas parema või vasaku käe reegli järgi, milliseks kujuneb siis liiklussegadus? See on sama kui seada põhiseaduses esikohale vabadus ja jätta kõik muu tahapoole. Üldiselt olen selle poolt, et taastada eestiaege põhiseaduse preambula vastav lõik.

Juhataja

Suur tänu! Asume hääletama. Kes on esimese toimkonna poolt esitatud apellatsiooni poolt? Kes on selle poolt, et vastavalt esimese toimkonna apellatsioonile taastada preambula kolmandas lõikes esialgne tekst? Palun hääletame! Poolt 9, vastu 14.

Assamblee otsustab toetada teksti, mis on meile esitatud. Proua Liia Hänni, milline on järgmine apellatsioon?

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Järgmine apellatsioon on samuti laekunud esimeselt toimkonnalt ja selle sisu on viia kodanike määramise põhimõtteid tagav § 8 I peatüki kui riiklikust konstitueeriva üldpeatüki pädevusse. Selgituseks võib öelda, et meie eelnõu 13. detsembri redaktsioonis käsitles kodakondsust §-s 4. Selle paragrahvi kohta tuli väga palju märkusi rahvaarutelul ja samuti ka ekspertide poolt. Põhiline etteheide selle paragrahvi kohta seisnes selles, et ta ei reguleeri piisava täpsusega Eesti kodakondsuse saamist, mistõttu oli vaja paragrahv väga põhjalikult ümber töötada. Praegu on § 8 tekst tunduvalt täpsem, määrab selle, et igal lapsel, kes sünnib Eesti Vabariigi kodanikust, on õigus Eesti kodakondsusele, millega on üheselt sätestatud vereõiguse põhimõte. Ja kuna õigus kodakondsusele on kirja pandud kui inimese subjektiivne õigus, leidsid redaktsioonitoimkond ja eksperdid, et selle sätte kõige sobivam koht on II peatükis, kus loetletud õigused ja vabadused saavad olla kaitstud ka kohtute poolt. Nii et redaktsioonitoimkond toetas selle esialgselt I peatükis oleva sätte üleviimist II peatükki, põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste hulka.

Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Kas proua Liia Hännile on küsimusi? Härra Rumessen, kas te tahate sõna võtta või on teil küsimus?

V. Rumessen

Antud momendil on mul lugupeetud ettekandjale küsimus. Mis põhjusel redaktsioonitoimkond jättis siiski fikseerimata üldise põhimõtte, kes on Eesti Vabariigi kodanik? Me rääkisime meie eksperdi Jüri Põlluga, et selline põhimõte oleks võimalik siin siiski sätestada. Praegu on juttu ainult lastest, kellel on õigus saada kodakondsus, aga midagi ei ole öeldud nende inimeste või laste kohta, kes juba on sünnijärgsed kodanikud. Aitäh!

L. Hänni

Lugupeetud härra Rumessen! Praegune formuleering lähtub tõepoolest eeldusest, et Eesti Vabariigi kodanikud on olemas, neid ei ole vaja enam defineerida. Seetõttu ei saa ma ka õieti aru sellest etteheitest. Arvestades meie viidet 1938. aasta põhiseaduse §-le 1, me lihtsalt eeldame kodakondsuse järjepidevust. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Kas selle apellatsiooni esitaja oli esimene toimkond?

V. Salum

See ei ole elu ja surma küsimus, et siin nii tormitsema hakata. Kuid see apellatsioon lähtus sellest, et me ei pea üldsätteid nii üldiseks tegema, et seal ei ole fikseeritud ei rahva mõiste, ei kodaniku mõiste, ei piiri mõiste. Sellepärast me tegime ettepaneku viia Eesti Vabariigi kodanike mingil määral fikseerimine üldsättesse. Kui seda ei peeta sobivaks, oli meie ettepanek alternatiivina muuta II peatüki pealkirja "Inim- ja kodanikuõigused, vabadused ja kohustused". Ka mitmed väliseksperdid ning professor Schneider on viidanud, et need põhiõigused ja vähem tähtsad õigused ei ole just väga selge sõnastus. Rohkem ma ei pea vajalikuks põhjendada.

Juhataja

Suur tänu! Härra Runnel, palun!

H. Runnel (?)

[...] Sellepärast oleks meil mõistlik see põhimõte siia tuua, sest praegune II peatükk on tõesti ainult subjektiivse õiguse dominandina. Kui kodanike kui riigi elemendi mõistet ei tooda tagasi I peatükki, siis vähemalt II peatükis peaks pealkirjas sisalduma mõiste "kodanike õigused ja inimõigused". Sest see on tagasivaade riigi ajaloolisse algusesse, kus olid määratletud piir, maakonnad ja kodanikkond, tema moodustumine riiklikust aspektist. See ei ole vastuolu, kui me I peatükki paneme sisse kodanikkonna mõiste riiklikust aspektist. See on vajalik. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Niisiis on meil kaks apellatsiooni, mida tuleks hääletada. Ühe sisu on selles, et viia § 8 tagasi "Üldsätete" koosseisu. Teise ettepaneku sisu on, juhul kui esimest ei rahuldata, muuta II peatüki pealkirja. Sõna soovib härra Hallaste.

I. Hallaste

Ma tahaksin juhtida tähelepanu, milles on erinevus, kas see kodanikke puudutav paragrahv on § 7 või § 8. Tähendab, kus kohas on see pealkiri – õigused, vabadused ja kohustused, kas enne seda paragrahvi või pärast seda paragrahvi. Seda tähendab viimine üldsätete alla. Kui viia ta üldsätete alla, siis on seda paragrahvi võimalik muuta ainult rahvahääletuse teel. Kui ta on II peatükis, siis on tal olemas kohtulik kaitse ja sellisena sobib ta kindlasti II peatükki paremini, kuna tegemist on väga konkreetsete õigustega, mille alusel saab iga isik, kellel on õigus kodakondsusele või kelle õigus kodakondsuse suhtes tahetakse mingil moel piirata, kaevata kohtusse. Ma kutsun üles toetama seda, et ta jääb edasi II peatüki algusse.

Juhataja

Täna! Härra Rumessen!

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid! Ma juhin siiski meie kõigi tähelepanu sellele, et minu meelest see üldine kodakondsuse omandamise printsiip ei ole siin piisavalt fikseeritud. See argument, mis lugupeetud Liia Hänni esitas, mind isiklikult küll ei veennud. Kas me ei peaks siiski kaaluma – härra Jüri Põld sugugi ei välistanud seda vajadust –, et lisada § 8 ette veel üks lõige umbes sellises sõnastuses, et iga inimene, kelle mõlemad vanemad on sünnijärgsed Eesti Vabariigi kodanikud, on Eesti Vabariigi kodanik? Vastasel korral on see põhimõtte meil põhiseaduses fikseerimata. Aitäh!

Juhataja

Kas härra Rumessen soovib midagi öelda ka selle kohta, kas viia § 8 I peatüki koosseisu või mitte?

V. Rumessen

Jah, ma olen praegu kahevahel. Põhimõtteliselt ma saan aru nendest argumentidest, mis sunniksid seda viima I peatükki, et ta on riikluse konstitueerimise üks oluline element. Samal ajal teeb mind praegu veidi valvsaks see, et sellisel juhul ei ole tal kohtulikku kaitset, mis kehtib ainult II peatüki paragrahvide kohta. Aitäh!

A. Erm

Lugupeetud assamblee liikmed! See § 8 II peatükis on üldiselt väga hästi lahti kirjutatud ja tagab tõesti nende õiguste kohtuliku kaitse. Kuid põhimõtte peaks olema minu meelest sätestatud ka I peatükis. Ma näen ühe niisuguse kompromissina sellist võimalust, et I peatükis oleks see asi ühelauselisel (nt. eelmine variant § 4) määratletud kas või näiteks sellise sõnastusega, et Eesti

kodanikuks saadakse sündimisega Eesti kodanikuks või hilisema seadusliku toiminguga. Ja kõik. Kõik ülejäänud võiks olla II peatükis edasi. Tänan!

H. Runnel

Ma palun mõelda selle võimaluse peale, et küsimuse lahendamiseks võiks võtta natuke ajapikendust ja lahendada see asi nii: mitte tõsta § 8 II peatükist üleni tagasi I peatükki, vaid dubleerida I peatüki stiilis umbes nii, nagu see viimane ettepanek oli.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et meie hulgas kas pole üldse neid või on mõni üksik, kes poleks nõus põhiseaduse eelnõu paremaks tegema. Põhiseaduse eelnõu paremaks tegemiseks on üks võimalus: selleks tuleb teha konkreetne tekstiline ettepanek. Proua Liia Hänni, palun ette lugeda, milline on esimese toimkonna apellatsioonis esitatud ettepanek.

L. Hänni

Apellatsioonis on kirjas järgmine tekst: "Viia § 8 kui kodanike määratlemise põhimõtteid tagav I peatükki kui riiklust konstitueeriva üldpeatüki pädevusse." Selline on kirjalikult laekunud ettepanek, kuid ma sain aru, et härra Runnel otsib siin veel mingit teist lahendust.

Juhataja

Suur tänu! Kas meil on võimalik lahendada olukorda selliselt, et kõigepealt me hääletame seda apellatsiooni, mis on olemas? Kui me aga peame vajalikuks tulla selle küsimuse juurde tagasi näiteks sellel alusel, nagu pani ette härra Runnel (ma loodan, et ta esitab oma ettepaneku ka kirjalikult), siis me tuleme assamblee otsusel selle küsimuse juurde tagasi. Me oleme ka kokku leppinud, et apellatsioonid arutatakse läbi ja hääletatakse, ning sellel põhjusel on vaja hääletada apellatsiooni, mille on esitanud esimene toimkond ja mille proua Liia Hänni ette luges. Lugupeetud kolleegid, kas on võimalik piirduda samas küsimuses veel kahe sõnavõtuga? Härra Talve, palun!

J. K. Talve

Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et härra Ermi pakutud lahendus oleks võib-olla optimaalne, aga mulle torkas silma üks küsimus seoses 1938. aasta kodakondsuse seadusega. Mul ei ole selle teksti kaasas. Selle järgi laps, kelle isa on Eesti Vabariigi kodanik, saab minu arust automaatselt Eesti Vabariigi kodakondsuse, mitte nii nagu § 8 lõige 1 ütleb, et tal on ainult õigus sellele. Ma ei tea, kas siin on mõeldud kitsendada 1938. aasta põhiseaduse kodanikeringi.

Juhataja

Suur tänu! Ma olen siiski sunnitud paluma kõiki kolleege jääda alati arutatava objekti käsitlemise juurde. Antud juhul me asusime arutama uut teemat, mis ei ole vahetus seoses esimese toimkonna esitatud apellatsiooniga.

V. Rumessen

Lugupeetud juhataja! Mul on teile küsimus. Juhul kui assamblee praegu hääletab maha esimese toimkonna apellatsiooni, kas meil on siis seejärel võimalus panna kohe hääletamisele, et härra Ermi sõnastuses I peatükis sätestada kodakondsuse üldpõhimõte? Kas see on reglemendi järgi kohe võimalik?

Juhataja

Härra Rumessen! Kui vähegi võimalik, siis peaksime hoiduma ühe või teise äsja väljaöeldud mõtte hääletamisest põhiseaduse eelnõusse, mille kallal me oleme tööd teinud vist juba viis kuud. Küll on aga võimalik see, et antud ettepaneku arutavad läbi esimene toimkond ja redaktsioonitoimkond, ja seejärel me veel kord kaalume, kuidas talitada. Reglemendis on fikseeritud põhimõte, mille järgi me praeguses tööetapis peaksime toetuma ainult teematoimkondades läbiarutatud ettepanekutele. Seega teeb juhatus ettepaneku hääletada kõigepealt apellatsiooni, mille on esitanud esimene toimkond, kui toimkond seda tagasi ei võta. Ja kui meil on vaja tulla sama temaatika juurde tagasi, siis teha seda korras, milles me oleme kokku leppinud, s. o. teematoimkondade kaudu.

V. Rumessen

Las nad võtavad selle ise maha.

V. Salum

Me võtame oma apellatsiooni tagasi ja töötleme seda esimest paragrahvi, nii nagu siin ettepanekud olid. Redaktsioonitoimkond ja esimene toimkond annavad uue sõnastuse.

Juhataja

Härra Salum, palun, kas praegusest avaldusest on võimalik aru saada nii, et paragrahv selles mahus, nagu ta on esitatud II peatükis, jääb II peatükki, või see vaidlustatakse?

V. Salum

Ei vaidlustata.

Juhataja

Täna! Lugupeetud assamblee liikmed! Me oleme teinud tööd seitse tundi, kuid selle aja sisse mahub ka lõuna ja see tõine vaheaeg, mida kasutasid eeskätt kolm toimkonda. Palun, kas teis on valmisolekut jätkata tööd, sest juhatus arvates on meil võimalik täna läbi arutada ka apellatsioonid? Võimalik, et ainult üks või kaks küsimust neist, mis on apellatsioonide käigus tõstatatud, jääksid järgmise nädala lõppu. Juhatus on kokku leppinud nn. XVI peatüki toimkonnaga selliselt, et täna jagatakse teile välja selle peatüki uus redaktsioon. Ma loodan, et see on kõigil laual. Meil oleks võimalik see läbi mõelda, vajaduse korral esitada oma ettepanekud, märkused XVI peatüki toimkonnale või redaktsioonitoimkonnale. XVI peatüki toimkond kasutaks järgmise nädala algust selleks, et teha koostööd ekspertidega, mida paraku tõhusalt senini ei ole toimunud, ja me saaksime tuleva nädala lõpus võtta vastu lõplikud otsustused ka XVI peatüki suhtes. Kas te olete valmis

töötama ka pärast vaheaega, et selleks korraks assamblee töö täna lõpetada? Homme ja ülehomme oleksid puhkepäevad ja me koguneksime uuesti järgmise nädala reedel, nii nagu näeb ette meie reglement. Palun, kas see juhatuse ettepanek on aktsepteeritav? Võtame teie vaikimist nõusolekuna. Juhatusteeb 20 minutiks vaheaja.

Palun, üks hetk veel! Teisel toimkonnal tuleks koguneda selleks, et vaadata läbi meie kolleegide Adamsi, Arjukese, Ermi, Niitsoo ja Pärnaste ettepanekud. Need ettepanekud (v. a. üks) käsitlevad kõik teise toimkonna töömaid. Ma palun, et teine toimkond teeks selle 20 minuti sees korraks oma koosoleku. Härra Rumessen, kas te soovite sõna? Vaheaeg 20 minutit. Kohtume taas kell 18.45.

Vaheaeg

Juhataja

Vaheaeg on lõppenud. Palun kohaloleku kontroll! Kohal on 27 assamblee liiget. Lugupeetud kolleegid, palun varuda kannatust veel umbes 45 minutiks! Me katsume lõpetada kell 19.30 ja lõpetada nii, et meil oleks võimalik kokku tulla nädala pärast, reedel. Järjekord peaks olema II peatüki küsimuste käes, kuid mul on arvamus, et me võiksime kõigepealt käsitleda neid apellatsioone, mis on tulnud toimkondade kaudu. Siis vaatame neid II peatüki küsimusi, mis on laekunud mitmelt meie kolleegilt ja mis teine toimkond vaheajal läbi vaatas. Proua Liia Hänni, palun kõnepulti! Jätkame teematoimkondade apellatsioonide läbiarutamist ja otsuste vastuvõtmist.

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Teiselt toimkonnalt laekus apellatsioon § 23 suhtes. Õieti ei olegi see apellatsioon, vaid täiendusettepanek, mis seisneb selles, et paragrahvi tuleks täiendada kolmanda lõikega, mis kõlaks järgmiselt: "Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ja karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on lõplikult süüdi või õigeks mõistetud." See ettepanek, niipalju kui ma jõudsin rääkida härra Jüri Põlluga, kes oli põhiliselt II peatüki ekspert, on vastuvõetav. Seetõttu ma arvan ka, et redaktsioonitoimkonna poolt ei tule takistusi, kui see lõige otsustatakse § 23 lisada. Aga kui on otstarbekas see küsimus läbi hääletada, siis võib seda muidugi ka teha.

Juhataja

Kuna tegemist on lisandusega, mida me ei ole arutanud ega otsustanud, kuid milles on ühel meelel nii redaktsioonitoimkond kui ka eksperdid, kas meil on siis vaja pidada läbirääkimisi või piisab hääletamisest? Palun, kes soovib sõna? Sõnavõttusoove ei ole. Panen hääletamisele ettepaneku, mille teile kandis ette proua Liia Hänni.

Kes on selle ettepaneku poolt, et täiendada § 23 lõikega 3, mille teksti luges teile ette proua Liia Hänni? Hääletame. Poolt 24, vastu ei ole keegi ja erapooletuid ka ei ole.

Assamblee on otsustanud täiendada § 23 lõikega 3, mis algab sõnadega "kedagi ei tohi teist korda". Proua Liia Hänni, palun teid jälle kõnetooli ja jätkame apellatsioonide läbivaatamist.

L. Hänni

Apellatsioon on laekunud kolmandalt toimkonnalt ja puudutab § 97 lõiget 4. See on uus lõige, mis on lisandunud meie 13. detsembri eelnõule. Lõige sai sisse viidud ekspertide ja redaktsioonitoimkonna ühise otsuse alusel. Selle lõike sisuks on anda Vabariigi Presidendile õigus kolme päeva jooksul valitsuse ettepanekul kuulutada välja Riigikogu erakorralised valimised peale seda, kui Riigikogu on avaldanud valitsusele või peaministrile umbusaldust. Mis oli sellise sätte lisamise põhjus? Üldsätetes me formuleerisime põhimõtte, et Eesti Vabariigis peab Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus olema korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel. Ekspertide üks põhiline etteheide meie eelnõu eelmisele redaktsioonile on see, et meie mehhanism ei taga seda püstitatud eesmärki. Ei ole tagatud ei võimude lahusus ega tasakaalustatus, ja seda eriti valitsuse ja Riigikogu suhetes, kus domineeris Riigikogu. Ja et sellist tasakaalu saavutada, oligi sisse viidud § 97 lõige 4, mis annab valitsusvõimule piisava iseseisvuse, juhul kui valitsuse ja Riigikogu vahel on tekkinud konflikt. Nimelt võib Riigikogu põhjendamatult ja ilma rahvapoolse selge toetuseta minna umbusaldusotsuse teele, kui valitsusel puudub võimalus omalt poolt Riigikogu vastu mingeid protseduure ette võtta.

Juhul kui valitsusele on antud õigus Riigikogu valimised esile kutsuda, peab Riigikogu igal juhul umbusaldusavalduse algatamisel ja selle hääletamisel arvestama, et vahekohtunikuks valitsuse ja Riigikogu vahel võib saada rahvas, juhul kui valitsus tellib ennetähtaegsed või erakorralised valimised. See annab ka rahvale suurema otsustusõiguse, kui oli meie senises eelnõus, ja lubab jagada vastutust vabariigi poliitika teostamise eest võrdselt valitsuse ja Riigikogu vahel. Selline tasakaalumehhanism on olemas väga paljude maade põhiseadustes. See puudub näiteks Norra põhiseaduses, kuid nagu ma olen rääkinud Norra parlamendiliikmetega, tunnevad nad ise sellisest mehhanismist puudust, kuna kogu poliitilise vastutuse jätmine ainult parlamendile võib osutada ka parlamendile liiga koormavaks. Nii et § 97 lõike 4 lisamine tulenes soovist tasakaalustada täidesaatev ja seadusandlik võim. Tahaks loota, et käesolev arutelu selle sätte lisamise üle ehk kinnitab seda seisukohta.

Juhataja

Suur tänu! Esimesena saab kõneks sõna härra Hallaste. Palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Tegemist on kolmanda teematoimkonna apellatsiooniga, kusjuures kolmandas toimkonnas ei olnud kõiki liikmeid kohal, kui see apellatsioon esitati, kuid nendest, kes kohal olid, oli enamik selle poolt, et jätta § 97 lõige 4 välja. Redaktsioonitoimkonnas seda küsimust arutades selgus, miks ta siia sisse üldse tuli. Põhjus oli see, et valitsuse moodustamise korra juures on pandud piir 60 päeva, mille jooksul tuleb moodustada valitsus, ja kui seda ei tehta,

siis sellisel juhul kuulutatakse välja Riigikogu erakorralised valimised. Selline säte, § 97 lõige 4 võimaldab kaitset selle eest, et Riigikogu ei nimetaks ametisse ühel hetkel enne selle 60 päeva kukkumist valitsust, kes tegelikult Riigikogu usaldust ei oma ja kellele kohe avaldatakse umbusaldust selleks, et võiks uuesti jätkata läbirääkimisi ja diskussioone uue valitsuse moodustamiseks. See on asja positiivne külg. Teiselt poolt võib tekkida aga olukord, kus valitsus on pikka aega ametis olnud, ei ole näiteks seadusi täitnud, küll on aga suutnud populistlikult jätta rahvale väga hea mulje, ja kui sellisel juhul kasutatakse niisugust mehhanismi, siis ei oleks see õiglane. Muidugi, kui lõige 4 jätab lõpliku otsustamise õiguse Vabariigi Presidendile. Kuid kas meil praegusel ajal oleks selline säte ikkagi vajalik? Nüüd tuleb lihtsalt assamblee liikmetel langetada otsus, kumb oht on suurem. Kas see, et valitsuse moodustamisega ei saada 60 päeva jooksul hakkama ja siis tehakse üks parlamendisise käik selleks, et panna pukki mingi pseudovalitsus, kes kohe varsti maha võetakse? Sellisel juhul oleks § 97 lõiget 4 vaja. Või on suurem oht, et valitsus, kellel parlamendi usaldust ei ole ja õigustatult ei ole, võiks tellida välja valimised ning selle kaudu tegelikult pikendada oma ametisolekut, sest uut valitsust ei moodustata, vaid seesama valitsus, kes usaldusküsimuse tellib, saab olla ametis veel kolm kuud, kuni valitakse uus Riigikogu ja moodustatakse uus valitsus. Ma ise hääletan selle väljajätmise poolt, toetan apellatsiooni. Aitäh!

V. Niitsoo

Austatud Põhiseaduse Assamblee! Käesolevaga on just tegu juhtumiga, mida siin eile kritiseeriti. Nimelt, kuidas redaktsioonitoimkonna kaudu on sisse tulnud üks põhimõte või üks paljudest põhimõtetest, mida tegelikult Põhiseaduse Assamblee plenaaristungitel ei ole üldse arutatudki. Tõsi, korduvalt on see arutusel olnud teises toimkonnas ja korduvalt on see teematoimkonna poolt tagasi lükatud. Seega on tegemist mõnevõrra ebakorrekse võttega, kuidas küsimus ikkagi päevakorda võtta, arvestades, et plenaaristung ei ole asjaga lähemalt kursis ja selle üle ei ole arutlust toimunud. Soliidsem oleks loomulikult esitada see täiendus alternatiivina. Et aga seda tehtud ei ole, siis oli ometi võimalus asja apelleerida ja seda ka kolmas toimkond häälteenamusega otsustas. Härra Kask, kes järgmisena sõna võtab, loetleb kindlasti pikalt ja põhjalikult riike, kus see praktika on kasutusel, aga mulle tundub, et kasutusel on ta enamasti riikides, kus on majoritaarne valimismeetod ja tihti valitsevad ühe partei valitsused, ning seal ta on ehk omal kohal. Kuid mina küll tuleviku Eesti Riigikogu ei näe ette ühe partei valitsusega, mida see Riigikogu oleks võimeline moodustama. Seega, nagu juba nähtub minu eelnenud jutust, ei poolda ma seda täiendust ja arvan, et sellise täienduse põhiseadusesse jätmine külvab ebastabiilsust meie riigi valitsemisse. Küsimus on ju selles, et valitsus saab otseselt avaldada Riigikogule survet sellega, et juhul kui Riigikogu talle umbusaldust avaldab, on valitsusel alati olemas võimalus see Riigikogu laiali saata. Kas see on otstarbekas?

Võimalusi Riigikogu laialisaatmiseks näeb põhiseadus ette kolm: kui ei suudeta teatud kindla aja jooksul moodustada valitsust; kui ei suudeta vastu võtta eelarvet; kui Riigikogu poolt rahvahääletusele pandud seaduseelnõu rahva heakskiitu ei leia. Ma arvan, et nendest võimalustest peaks piisama. Seetõttu kordan veel kord, et selline valitsuse surveabinõu, millega ta saaks esile kutsuda ennetähtaegsed parlamendivalimised, juhul kui talle parlamendi poolt umbusaldust avaldatakse, ei ole meie parlamendi ja meie põhiseaduse jaoks otstarbekohane. Ma tänan!

P. Kask

Austatud kolleegid! Ma õiendan kõigepealt ära selle süüdistuse redaktsioonitoimkonna suhtes, et me oleme nagu tagauksest sisse toonud põhimõttelise muudatuse. Reegel, mille alusel redaktsioonitoimkond koos ekspertidega töötas, oli lihtne ja see on juba välja öeldud. Kui mõlemad pooled olid mingisuguse muudatusega nõus ja vastupidist ei olnud täiskogus läbi hääletatud, siis viidi see muudatus sisse. Kui eksperdid ja redaktsioonitoimkond olid eri meelt või kui täiskogu oli kunagi vastu võtnud vastupidise seisukoha, siis tuli sisse alternatiiv. Sellise reegli alusel tegutsedes toimis redaktsioonitoimkond korrektselt.

Loomulikult oli kolmandal toimkonnal õigus apellatsiooni esitada. Liia Hänni juba rääkis, et tal on olnud kokkupuuteid Norra poliitikutega, kes kurdavad, et nende riigis vastav mehhanism puudub. Norra on tõepoolest stabiilsetest parlamentaarsüsteemidest ainus, kus selline mehhanism puudub. Ma ei tahaks end kiita, aga see on üks neist küsimustest, milles ma olen väga põhjalikult ette valmistatud. Juhuslikult tõstatasin ma selle küsimuse ülemnõukogus suvel poolteist aastat tagasi ja sain kõvasti vastu hambaid, mind ei usutud, mind süüdistati valetamises ja naljategemises. Ülejäänud pooleteise aasta jooksul olen ma igal võimalusel küsitlenud parlamentaariikide kohta, kuidas asjad on selles või teises kohas korraldatud. Ja ma olen veendunud, et peale Norra ei olegi tõesti poliitiliselt stabiilset parlamentaariiki, kus valitsusel ei oleks võimalust tellida erakorralisi valimisi. Mõnes riigis on see väga tavaline. Näiteks Kanadas on valitsusel päris tavakohustus tellida viienda aasta jooksul valimised ja mitte istuda oma volituste tähtaja lõpuni. Nendel kahel korral, kui Kanada valitsus on istunud volituste tähtaja lõpuni, on see valitsus ka järgmistel valimistel lüüa saanud. Härra Niitsool ei olnud õigus, kui ta ütles, et see tasakaalumehhanism on vajalik või on õigustatud kaheparteilistes ühiskondades. Just kaheparteilistes ühiskondades on tasakaal pigem valitsuse kui parlamendi kasuks. Valitsuse positsioon kaheparteilistes ühiskondades on väga tugev. Näiteks Inglismaa peab praegu debatte küsimuses, et see tasakaaluvihk valitsuse käest ära võtta. Austrias näiteks ei ole seda mitte kunagi kasutatud, sest poliitiline süsteem on niivõrd vähe killustatud, enamused parlamendis on niivõrd suured ja stabiilsed, et seda ei lähe kunagi vaja. Aga vaja on teda just sel juhul, kui poliitilist süsteemi ähvardab superparlamentaaruse oht, kui ähvardab oht, et parlament domineerib valitsuse üle. Ja see oht on just tähtsates demokraatias, kui poliitiline

süsteem on nõrk ja liiga liigendatud.

Parlamendi ja valitsuse tasakaal on pärast meie eilset otsust eriti oluline. President ei ole rahva poolt otse valitud ja ka tema võimu ulatus on küllaltki väike, et leevendada neid ohte, mis tulenevad sellest, kui üks või teine võimuharu domineerima hakkab. Valitsuse ja parlamendi tasakaal on väga tähtis. Ja kui eksperdid leidsid, et vaja on ühele kaalukaussile pomme lisada, siis ma arvan, et ettepanek on vähemalt väga põhjendatud. Laias laastus on võimalikud nelja raskusastmega pommid. Esimene oli see, mis oli meie 13. detsembri tekstis, et üldse on võimalikud erakorralised valimised, ainult et valitsusel on võrdlemisi vähe võimalusi neid konstrueerida. Teine, natuke raskem pomm on see, et kui valitsusele on avaldatud umbusaldust, siis sellises olukorras võib ta paluda riigipead välja kuulutada erakorralised valimised ja riigipea otsustada jääb, kas see ettepanek on küllaltki põhjendatud või ei ole. Kolmas võimalus on veel raskem pomm. See on see, kui riigipeal ei ole mingit valikuvõimalust – kui valitsus tellib, siis need erakorralised valimised tulevad. Neljas on siis see kõige tugevam pomm, et valitsus võib igal ajal erakorralised valimised välja kuulutada.

Kui siin käisid Saksa parlamendisaadikud, siis nemad ütlesid, et on parem, kui igal ajal oleks võimalus valimisi välja kuulutada, muidu peab valitsus hakkama igasuguseid asju konstrueerima. Nad tõid näiteks, kuidas üks Saksa peaminister konstrueeris endale usaldamatuse avalduse, selleks et saaks valimisi korraldada. Aga valimised ei ole mingisugune ebaõiglane relv valitsuse käes. Valimised on apelleerimine valijatele ja kõrgeimat võimu kannab ju rahvas. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams

Lugupeetud kolleegid! Ma kommenteeriksin ka seda lõiku, aga ma teen seda mitme kõhklusega. Kõigepealt esialgses versioonis, mis sai esitatud põhiseaduses, seda sees ei olnud, sest see konstruktsioon ei mahu puhtparlamentaristlikku süsteemi. Samal ajal ma ei saa eitada härra Kase väiteid, et sellel on oma väga suur praktiline tähtsus maailmapoliitikas. Me nägime presidenti vahekohtunikuna, kuid siin on tema vahekohtuniku roll osalt taandunud. See annab presidendile küllaltki suure poliitilise võimu kujundada riigi ja rahva elu. Selle mõttega, et selline asi võiks tulla, peaks harjuma. Ma arvan, et me pole praegu veel piisavalt mõelnud teises suunas ja siin ta süsteemi ei sobi. Mujal maailmas on see süsteem väga levinud stabiilsetes, väga vanades demokraatias. On täiesti võimalik, et ta on üks põhialuseid riigivõimu korralduses, mis annab rahvastele väga pikad ja rahulikud ülesehituse perioodid. Kõige tüüpilisem on see näiteks anglosaksi maades, kus reeglina valitsus (kelle taga on muidugi parlamendi enamus ja selles oli Viktor Nitssool siiski õigus, et enamikul juhtudel on siis tegemist majoritaarsüsteemi ja kaheparteiliste ühiskondadega) omale kõige

sobivamal momendil tellib uued valimised. Sama poliitika jätkub tihtipeale aastakümneid ja opositsioonil ei ole mitte mingisugust võimalust midagi muuta. Kui me vaatame poliitiliselt killustatud ühiskonda ja parlamentaarsüsteemi, kas või Itaaliat, siis seal selliseid asju ei ole. Millegipärast poliitilised jõud eelistavad peale ühe koalitsiooni lagunemist luua hoopis teise koalitsiooni, selle asemel et minna uutele valimistele, kus tulemus on tõenäoliselt sama, lihtsalt jõukulu on suurem.

Mind häirib selles lõigus momendil kõige rohkem see, et ta on üles ehitatud silmakirjalikult, s. t. ta ütleb sõnaliselt hoopis risti vastupidi sellele, mis tema ütleks sisuliselt. Formaalselt me loeme ja näeme seda paragrahvi nii: valitsuse poliitikas juhtus midagi sellist, et valitsusele avaldati umbusaldust, ja nüüd siis president otsustab, et sellise parlamendi baasil ilmselt head uut valitsust ei saa, järelikult on uued parlamendivalimised. Tegelikult on paragrahvi sisse kirjutatud see idee, mida meie hea kolleeg Peet Kask on meil siin assamblees korduvalt rääkinud – umbusaldushääletuse provotseerimine. Mina teeksin niisuguse ettepaneku: kui me läheme seda teed, siis jätkem välja see silmakirjalikkus. Valigem siis üks kahest võimalikust teest. Andkem riigipeale võimalus ilma valitsuse ettepanekuta lihtsalt oma suva järgi otsustada, kas peale umbusaldusavalaldust kuulutada välja valimised või ei. Jätkem välja siin see valitsuse tellimus. Või siis mingem tõesti juba Inglismaa teed: andkem valitsusele või, ütleme, valitsuskoalitsioonile tõeliselt võimalus igal ajal kirjutada presidendile ette, kunas on valimisteks sobiv aeg. Aga ärgem mingem seda silmakirjalikku teed! Kuid mul on tunne, et meie Eesti ühiskond ja poliitika ei ole momendil siiski veel küps selle mehhanismi sisseviimiseks. Tänan!

Juhataja

Suur tänu! Sõnavõttud on lõpetatud. Meie ees on redaktsioonitoimkonna ja ekspertide ühine arvamus, mille suhtes on esitatud poolt- ja vastuargumendid, ja meil tuleb hääletamisega otsustada, mis teed minna. Formaalselt on meie arutelu toimunud apellatsioonide arutamise, otsustamise vormis. Seepärast me paneme küsimuse hääletamisele nii, nagu me apellatsioonide puhul oleme teinud. Kes on selle poolt, et vastavalt apellatsioonile jätta §-st 97 välja lõige 4? Hääletame. Poolt on 19, vastu 7.

Assamblee on otsustanud, et lõige 4 jääb §-st 97 välja. Proua Liia Hänni, palun teid veel kord kõnepulti ja jätkame apellatsioonide läbivaatamist.

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Järg on jõudnud härra Jüri Adamsi, Rein Arjukese, Ants Ermi, Viktor Niitsoo ja Eve Pärnaste esitatud apellatsioonide kätte. Ma saan aru, et assamblee juhatus on otsustanud neid käsitleda.

Kõigepealt § 16. See puudutab õigust elule. Apellatsiooni sisuks on see paragrahv välja jätta ja on

esitatud ka põhjendus. Põhiseaduse Assamblee on korduvalt arutanud ja hääletanud, kas ja kuidas sätestada igapäevane õigust elule, kuid kordagi pole arutatud selle sätestamist, millal võib tappa. Ma võin redaktsioonitoimkonna poolt esitada selgituseks niipalju, et mitme eksperdi, sealhulgas ka väliseksperdi arvamustes on juhitud tähelepanu, et meil on see väga oluline säte põhiseaduses puudu. Koos härra Raidla töögrupi ekspertidega leidsime, et tuleb veel kord teha katse sõnastada õigus elule ka Eesti põhiseaduses, arvestades rahvusvahelise inimõiguste deklaratsiooni ja muude dokumentide formuleeringuid. Praegu olemasolev tekst järgib üsna täpselt Euroopa inimõiguste konventsioonis olevat teksti. Meile on esitanud oma arvamuse ka härra Rebane, kes kahtlemata on ekspert just selles valdkonnas. Ta on pakkunud välja alternatiivse sõnastuse, kuid kahjuks saime härra Rebase arvamuse liiga hilja, et seda oma uues redaktsioonis arvestada. Igal juhul, kui me praegu oma otsust langetame, peaks arvestama seda, et ka olemasolev redaktsioon, nii nagu ta praegu meile välja jagatud on, võiks tulla veel muutmisele. Kui täna langetatakse põhimõtteline otsus, et seda sätet siiski Eesti Vabariigi põhiseaduses vaja ei ole, siis muidugi jääb see järgnev töö lihtsalt ära. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Nagu öeldud, toimus vaheajal teise toimkonna istung, ja ma palun, et härra Rumessen informeeriks meid toimkonna seisukohast § 16 osas. Palun!

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid! Teine toimikond arutas § 16. Hääletamistulemused: 3 olid vastu, 3 erapooletud ja ainult 1 oli selle paragrahvi nõus. Kuna praegu ei ole siin juriste ja me oleme omavahel selles küsimuses piisavalt diskuteerinud, siis ma palun tungivalt mõelda selle peale, kas meil on otstarbekas see hääletus tingimata täna läbi viia. Võib-olla teeme seda koos juristidega? Argumendid on meil üldiselt kõik teada, ma ei hakka neid praegu üle kordama. Siin oli arutelu, et võib-olla jätta sisse ainult esimene lause: igapäevane õigust elule. See argument, mille esitas proua Liia Hänni, on kahtlemata õige. Rahvusvahelised eksperdid on meile korduvalt ette heitnud, et see säte puudub. See on tõepoolest põhiseaduse säte, mis peaks põhimõtteliselt sees olema. Praegu on siin aga tegemist vastuoluga. On kaks aspekti, mida me sel juhul peame arvestama. Esiteks, selle järgi on igasugune surmanuhtlus keelatud. Teiseks on keelatud ka aborditegemine. Need on vastuolud, mis siin esile tulevad, vaatamata pikaajalistele diskussioonidele. Ma ei pea praegu vajalikuks avada selles küsimuses uuesti diskussiooni ja teen ettepaneku, et me võiksime siiski veel kord kaaluda seda küsimust koos ekspertidega. Aitäh!

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Me oleme senini juhitud teemat toimikondade ettepanekutest. Kas härra Adams oleks nõus sellega, kui teine toimikond ja vajaduse korral redaktsioonitoimikond töötaksid

koos temaga edasi, kuid me ei asuks täna § 16 sisuliselt käsitlema? Härra Lauri Vahtrel on protest.

L. Vahtre

Austatud kolleegid! Ma enda teada viibisin ka teise toimkonna koosolekul ja seal otsustati väga selgelt, et toimikond teeb ettepaneku panna küsimus hääletusele ilma aruteluta, sest see on põhjalikult läbi arutatud. Mitte mingisugust edasilükkamist ei ole siin tarvis. Me kas võtame selle paragrahvi saba ja sarvedega, nii nagu ta on, põhiseadusesse sisse või jätame ta täielikult välja. Selline oli toimkonna otsus.

Juhataja

Härra Rumessen, ma palun teie kommentaari!

V. Rumessen

Tõepoolest oli teise toimkonna otsus, et me ei ava selles küsimuses diskussiooni. Ma tahan siiski veel kord rõhutada, et selle väga tähtsa küsimuse otsustamise juures ma pean vajalikuks, et hääletamine toimuks koos ekspertidega. Tähendab, enne tuleks ekspertide arvamus veel kord ära kuulata. See on minu isiklik arvamus.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Ma mõistan täielikult neid keerulisi tundeid, mis on teise toimkonna esindajate hinges, kuid meil on üks võimalus veel. Assambleel on võimalus hääletamise kaudu otsustada, kas me alustame diskussiooni või ei, ja seejärel hääletame, kas § 16 jääb välja või ei. Härra Vahtre ütleb mulle ette ka seda, et tegelikult on teine teematoimikond teinud assambleele ettepaneku diskussiooni selles küsimuses mitte avada. Kui teise teematoimikonna selline ettepanek ei põhjusta proteste, siis pole meil hääletada vajagi. Palun, kas selles suhtes on proteste? Meil on protest, järelikult me hääletame.

Palun, kes on selle poolt, et vastavalt teise toimkonna ettepanekule § 16 problemaatikas me arutelu ei ava, toimub ainult hääletamine vastavalt esitatud apellatsioonile? Hääletame. Kes on selle poolt, et arutelu ei toimu? Poolt on 17, vastu 9.

Juhatus tänab toetuse eest, mis julgustab meid panema küsimuse hääletamisele ilma sisulist arutelu korraldamata. Me paneme otsustamisele küsimuse, nagu selle on tõstatanud kolleegid Adams, Arjukese, Erm, Niitsoo ja Pärnaste.

Kes on selle poolt, et meile välja jagatud eelnõust jätta välja § 16? Poolt on 10, vastu 15.

Assamblee on otsustanud, et apellatsioon jääb rahuldamata, § 16 jääb eelnõusse. Proua Liia Hänni, palun uuesti kõnetooli!

L. Hänni

Järgmine ettepanek, mille on esitanud härra Adams koos kolleegidega, puudutab § 42. See ei olegi oma iseloomult apellatsioon, vaid ettepanek avada arutelu § 42 üle, mis käsitleb seda, et

riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vabatahtliku nõusolekuta koguda ega talletada andmeid tema arvamuste ja veendumuste kohta. See säte sai lisatud ekspertide soovitusel. Seda ei ole tõepoolest enne arutatud, aga me leidsime, et praeguses ülepolitiseeritud olukorras ja selleks, et Eestis oleks tõepoolest tagatud arvamuste ja veendumuste vabadus, peaks selline nõue olema põhiseaduslikult fikseeritud.

Juhataja

Suur tänu! Palun, härra Rumessen, mida ütleb teine toimkond?

V. Rumessen

Teine teematoimkond otsustas minu mälu järgi võrdlemisi ühehäälselt selle apellatsiooni tagasi lükata.

Juhataja

Suur tänu! Härra Adams, palun!

J. Adams

Lugupeetud kolleegid! See nagu eelminegi küsimus on juba suurel määral meie põhiseaduse ühtsuse ja stiili küsimus, mitte niivõrd sisuline küsimus. Vaadake, meil on praegu selles peatükis olemas kahte tüüpi paragrahve. Need on paragrahvid, mis sätestavad ühe üldnormi, kuid jätavad loetlemata reaalses ühiskonnaelus sellest kõrvalekalduvad erandid. Ja on olemas teist tüüpi paragrahve, kus meil on see läbi viidud. Äsja me hääletasime siin ilma diskussioonita paragrahvi, kus alguses oli üldnorm – õigus elule – ja siis oli tehtud minu arvates täitsa naeruväärne katse anda ammendav loetelu lubatud vägivaldsetest surmadest. Seal jäi kõrvale abort jpt. Nagu öeldud, see oli naeruväärne. Hea küll, see läks nii.

Aga nüüd on meie ees § 42, kus on täpselt seesama üldnorm, mida mina südames väga pooldan, ja tema peaks tooma endaga kaasa väga pika loetelu mitmesugustest eranditest, sest me arvestame, et selle paragrahvi alusel peaks olema võimalik kohtule apelleerida. See paragrahv on oma läbitöötatuse astmelt, võrreldes sama peatüki mitme teise paragrahviga, täiesti ebaproportsionaalne. Sellel paragrahvil peaks olema juures kas teise alusena või teise lõikena viide mingisugusele tulevasele seadusele, mis selle põhiseadusliku õiguse realiseerimist sätestab või kus loetletakse erandeid. Aga sellisel kujul ei ole ta minu arvates momendil sobiv. Võib-olla ei ole kõige parem seda siin diskuteerida, me oleme täna ka väsinud. Võib-olla saab redaktsioonitoimkond veel teha mingisuguseid täiendusi siia juurde, nagu ma soovitaks redaktsioonitoimkonnal ka selle eelmise paragrahvi (õigus elule) puhul vähemalt loobuda põhimõttest, et surmade loetelu on seal ammendav. Siia võiks siis lisada vähemalt "ja nii edasi", et see ei kukuks täiesti naljakalt välja. Tänan teid!

Juhataja

Suur tänu! Ma ei tea, võib-olla on mõistlik panna hääletamisele ettepanek selle kohta, et assamblee

võiks töötada lõputult, sest ma ei kahtle selles, et me oleme enam-vähem õppimisvõimelised ja aasta või kümne aasta pärast me suudaksime teha ehk parema eelnõu kui see, mille kallal me praegu tööd teeme. Samas oleme kokku leppinud, et assambleele antud aeg eelnõu tegemiseks on ümber. Me oleme kahel korral palunud ajapikendust ja mulle tundub, et meil pole enam võimalust meile antud aega veel pikendada. Vaja on otsustada. Paragrahvi 42 kohta on öeldud poolt ja vastu. Ma palun, et assamblee väljendaks oma suhtumist hääletamise kaudu. Kuigi kolleegid pole teinud konkreetset ettepanekut, ma palun, et hääletamise kaudu väljendataks oma seisukohta järgmise küsimuse suhtes. Kes on selle poolt, et vastavalt kolleegide Adamsi, Arjukese, Ermi, Niitsoo ja Pärnaste ettepanekule jätkata § 42 arutelu eesmärgiga seda täiendada? Hääletame. Poolt 9, vastu 7, erapooletuid on 6. Assamblee on asunud seisukohale, et me avame §-s 42 uuesti arutelu ja asume seda paragrahvi täiendama. Assamblee selline seisukoht ei ole küll minu arvates kooskõlas reglemendiga, kuid ma ei saa endale võtta ka õigust korrigeerida assamblee hääletamise teel kujundatud otsust. Härra Vahtre soovib kõneks sõna. Palun!

L. Vahtre

Austatud kolleegid! Minu arvates ei ole selle paragrahvi sõnastus sugugi nii hull, nagu tundus härra Adamsi etteastest. Küsimus on selles, et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi pidada kartoteeke või katalooge arvamuste ja veendumuste kohta. See ei vaja hädasti erandite loetlemist, sest väga tõsiste põhjuste korral on nendel riigiasutustel võimalus kasutada mitteriiklikult talletatud informatsiooni kogusid. Ja seda informatsiooni talletamist ei saa põhiseadus kuidagi ära keelata. Saab vaid öelda niimoodi, et riigiasutused ei tohi veendumuste kohta informatsiooni talletada. Ja seda on see paragrahv ka teinud. Arvamused niisamuti. Selsamal põhjusel on meil põhiseaduse eelnõus, et Eestis ei ole riiklikku tsensuuri. Riikliku saab ära keelata, mitteriiklikku ei saa. Me võime selle paragrahvi kallal lihtsalt hulluks minna, kui me teda nüüd tegema hakkame. Ma soovitan see paragrahv vastu võtta nii, nagu tema on, kartmata, et mõni sulgi jääks nüüd selle tõttu kinni püüdmata. Ma tänan!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Vist on otstarbekam, kui me jätkame arutelu siis, kui härra Adams on koos toimkonnaga teinud ära selle esialgse töö, mis muidu jääks meie kõigi teha. Mina sain härra Adamsist aru nii, et ta on nõus seda tööd tegema. Kas on nii?

J. Adams

Apellatsioonides olid nimed tähestiku järjekorras. See on minu elu õnnetus, et a-täht on alguses. Mina isiklikult delegeeriksin töö selle paragrahviga hea meelega palju suurematele spetsialistidele, teistele allakirjutanutele, proua Pärnastele ja härra Ermile.

Juhataja

Hästi. Me oleme jõudnud täna läbi vaadata kõik alternatiivid ja ka kõik need apellatsioonid, mis tulid teematoimkondadelt. Me jäime kimpu nendes küsimustes, kus meie poole pöördusid viis meie kolleegi, mõnel juhul konkreetse ettepaneku, mõnel juhul lihtsalt küsimuse tõstatamisega. Juhatusel on ettepanek käsitleda neid küsimusi, mille meie viis kolleegi on tõstatanud, pärast seda, kui need on läbi arutatud teematoimkondades.

Teisel toimkonnal on meile siiski veel üks ettepanek ja kui sellele ettepanekule ei järgne proteste, siis viiksime enne, kui me lõpetame istungi ja läheme õhtule, läbi veel ühe hääletamise. Teise teematoimkonna esindajaks selles küsimuses on ehk Lauri Vahtre, kui härra Rumessen ei protesteeriks.

L. Vahtre

Küsimus on meile vana, armas, tuttav ja kodune. See on nimelt küsimus, kas Eesti põhiseaduses peab olema juttu vähemusrahvustest või rahvusvähemustest. Kui ma mitte väga ei eksi, siis oleme nende kahe sõna võrdlemisele ja analüüsimisele kulutanud võib-olla mitmeid tunde täiskogu hinnalist aega, rääkimata sellest ajast, mis on sellele kulunud toimkonnas. On küllaltki tõenäoline, et meil kõigil on kummagi sõna kohta olemas juba oma arvamus. Seetõttu on teisel toimkonnal ettepanek ka siin arutelu mitte avada ja hääletada läbi, kumba terminit peab siis Eesti põhiseaduses kasutama, kas vähemusrahvust või rahvusvähemust. Praeguses tekstis on rahvusvähemus.

Juhataja

Suur tänu! Härra Adamsil on käsi püsti, seda saab mõista ainult protestina ja sellepärast on mul ikkagi ettepanek, et see küsimus arutataks läbi teematoimkondadega ja nädala pärast me saame hääletada. Kas härra Adams soovib sõna või protesti esitada? Sõna. Palun!

J. Adams

Ma ühinen täiesti Lauri Vahtre arvamusel, et seda küsimust on arutatud toimkonnas, on arutatud ka siin. Meil on igapäev oma kujunemistee ja oma arusaamised eesti keele sõnade tähendusest. Ma usun, et me võiksime selle nädala aja jooksul tellida siiski eesti keele seisukohalt ammendava ekspertiisi, kas need mõlemad sõnad on eesti keeles olemas ja mida need täpselt tähendavad. See hoiab ka meie aega kõvasti kokku.

Juhataja

Suur tänu! Me lubasime toime tulla 45 minutiga või tunni ajaga ja tunni sisse me mahume ka. Me oleme oma põhiülesande täitnud ja juhatuse arvates on otstarbekas jätkata nädala pärast. Enne kui istung lõpeb, mõned teadaanded juhatuse poolt ja ma arvan, et sõna peaksid võtma ka vähemalt paari toimkonna esimehed, redaktsioonitoimkond ja XVI peatüki toimkond.

Me jätkame nädala pärast kell 11. Juhatusel algab kell 10. Me loodame, et tööks leiavad aega ka teematoimkonnad, eriti aga märgitud XVI peatüki toimkond ja redaktsioonitoimkond, kes on

saanud kõige rohkem vatti. Palun, kas toimkondade juhid soovivad sõna organisatsioonilistes küsimustes? Käsi on püsti härra Runnelil, see on protesti märk. Palun!

H. Runnel

Lugupeetud kolleegid! Minul on sotsialistliku leeri või sotsiaaldemokraatia leeri puudumisel üks küsimus. Kas ei oleks mõistlikum tulla kokku juba neljapäeval? Kui me jääme reede ja laupäeva peale, siis laupäeval on puhkavas pealinnas väga raske töötada ja kas me saame ühe päevaga hakkama. Kui vaja läheb kaks päeva, siis on laupäev väga õnnetu päev.

Juhataja

Kahjuks peab härra Runnelile vastama eitavalt kahel põhjusel. Esiteks, neljapäeval toimub ülemnõukogu töö ja seoses eelarve arutamise ja seoses eelarve arutamise on võimalik, et neljapäevast tööaega pikendatakse. Sel juhul me ei saa normaalsel ajal koguneda. Teine põhjus: me arutasime neljapäevaõhtust kogunemisaega ja leidsime, et selleks ajaks ei jõua me oma tööde ja tegemistega nii kaugele, et teie laual oleks uus redaktsioon ja eksperdid teie käsutuses. Sellepärast ei ole neljapäeval võimalik. Härra Jürgenson, organisatsioonilistes küsimustes, palun!

K. Jürgenson

Kuna härra juhataja märkis ära, et ma pean selles küsimuses sõna võtma, siis ma seda ka teen. Meie toimikond jagas laiali, nagu te kõik nägite, XVI peatüki uue redaktsiooni. Järgmise nädala alguses on lootust õigusekspertidega selle peatüki normatiivset külge veel lihvida ning seejärel saab toimkonnaga formuleerida juba lõpliku teksti, mis tuleb tuleval nädalal assamblee ette. Konkreetset päeva ja kellaega, millal toimikond kokku saab tulla, ma praegu öelda ei oska, kuid meil on toimikonnas välja kujunenud kord, et oleme võimelised seda telefoni teel üksteisele teatama. Nii jääb see ilmselt ka seekord. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Assamblee jääb lootma sellele, et XVI peatüki toimikond esitab meile vajalikud põhjendused täna saadud teksti vastuvõtmiseks. Proua Liia Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud kolleegid! Ma palun, et redaktsioonitoimikond ja need isikud, kellel on redaktsioonitoimikonnale midagi tungivalt öelda, jääksid peale meie istungi lõppu korraks saali.

Juhataja

Suur tänu! Lõpetuseks tänab juhatus kõiki assamblee liikmeid selle pika tööpäeva eest! Me oleme tõesti jõudnud lõpusirgele. Palume, et te varuksite jõudu ja kannatust veel ka tuleva nädala lõpuks. Me alustame tuleval nädalal reedel kell 11. Kohtumiseni! Head õhtut!